

Critical Analysis of the Urban Resilience Concept from the Institutional Power Relations Point of View

Mahsa Fallahi¹ Behnaz Amin Zadeh Gohar rizi^{2*} Esfandiar Zebardast² Farshad Nourian³

¹ PhD student of urban planning, College of Fine Arts, University of Tehran, Tehran, Iran

² Professor of the Urban Planning department, College of Fine Arts, University of Tehran, Tehran, Iran

³ Associate Professor of the Urban Planning department, College of Fine Arts, University of Tehran, Tehran, Iran

*Corresponding Author, bgohar@ut.ac.ir

ARTICLE INFO ABSTRACT

UPK, 2022

VOL. 6, Issue 3, PP, 39-65

Received: 21 Sep 2021

Accepted: 20 Jul 2022

Theoretical Articles

KEYWORDS: Social-Ecological Resilience, Urban Policymaking, Institutional Power Relations, Pluralist Approach

Introduction: The concept of resilience is one of the relatively new concepts in the field of urban planning, which has entered this field from the background of ecological sciences. Therefore, this article's main issue is applying concepts with an ecological background, such as resilience in mixed social and ecological systems, such as urban areas, due to their conservative and non-political nature. As a result, in this article, in addition to the descriptive-analytical aspects of urban resilience that are specific to concepts developed in the physical and ecological sciences, this concept is also explored from a normative perspective, which is required for practical concepts to be implemented in a social context like an urban system.

Methodology: The research method is the content analysis based on data taken from library documents. Developing a framework for conducting a policy analysis from a normative point of view regarding the concept of urban resilience will be made possible through an exploration of the principal and reference sources in this field.

Results: By examining sources through the content analysis method, compiling the general framework and conceptual model of policy analysis of the concept of urban resilience is one of the most substantial results of this article. This model is also accompanied by a set of criteria and indicators that can be used as a basis for performing this analysis. It has been the intention of this study to develop a general framework and conceptual model based on the Iranian urban planning system. This study emphasizes the importance of the process of preparing urban development plans as a significant institutional product that guides urban development patterns and separates the procedural from the content dimensions of these plans.

Discussion: The article aims to provide a general framework for analyzing the concept of urban resilience through the lens of institutional power relationships. In this way, its conceptual challenges can be achieved from the political dimension, and a complete view of it can be presented that is more suitable to the characteristics of urban areas. The two main functions of institutional power (politics and legislation) will be realized through its two main capacities, including institutional-organizational and legal. The institutional power structure consists of a network of related institutions and organizations that form the body of the power institution and are the decision-making, decision-making, and planning centers at different levels using the expertise of human resources and the necessary budget. In addition, the capacity to enact various laws, regulations, rules, and by-laws in the institution of power strengthens its supervisory and executive aspects and is complementary to the policy aspect. In other words, the power institution will be in charge of affairs through its organizational capacities. It will have the power to influence the quality of life of the city residents through the presentation and approval of urban development plans and administrative rules and regulations. Among these, urban development plans (incredibly comprehensive and detailed plans), which are presented in written form and the language of projects and programs, are an expression of the goals and policies of the power institution. In a way, it is the embodiment of institutional and organizational decisions, policies, and planning on the one hand and contains general and special executive rules and regulations on the other hand. It can be said that the content and process of preparing and approving the proposed development model of these development plans

Cite this article:

Fallahi, M., Aminzadeh Goharrizi, B., Zebardast, S., & Nourian, F. (2022). Critical Analysis of the Urban Resilience Concept from the Institutional Power Relations Point of View. *Urban Planning Knowledge*, 6(3), 38-64. Doi: <https://dx.doi.org/10.22124/UPK.2022.20567.1675>

according to the components and time horizons considered by each One, they could be regarded as the translation of the main policy lines of institutional power in the language of planning and design. In other words, the development pattern of urban plans and programs, which are considered to be one of the essential products and services of the power institution and are considered to be the main direction of the way and trajectory of the growth and development of the city, can be one of the most critical manifestations and visualization of the primary goals, decisions and policies of the institutional power in different dimensions (functional, physical, environmental, economic and social). Therefore, it seems that by analyzing the policies hidden in the process of preparing these plans, the strategies, and solutions of these models regarding different dimensions and urban issues, it is possible to implicitly or openly identify the actual and potential opportunities and challenges in this field and effective direct policies on their realization. Furthermore, it realized the implementation of urban resilience principles against various crises.

Conclusion: The main finding of the research is the explanation of the different aspects of the political analysis of urban resilience and the extraction of the political orientations of this concept. In this regard, the relationship between the impact of institutional power policies on the realization of resilience goals has been considered, and a set of criteria and indicators of resilience policy analysis has been presented.

Highlight:

- Therefore, choosing the perspective of institutional power relations as the primary reference for policy-making in urban areas to prevent reductionism of the issue and depoliticize the concept of urban resilience is considered the main point of this article.

واکاوی انتقادی مفهوم تاب‌آوری شهری از دیدگاه مناسبات قدرت نهادی

مهسا فلاحی^۱، بهناز امین زاده گوهرریزی^{۲*}، اسفندیار زبردست^۳، فرشاد نوریان^۳

۱. دانشجوی دکتری شهرسازی، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران
۲. استاد گروه شهرسازی، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران
۳. دانشیار گروه شهرسازی، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

* نویسنده مسئول: bgohar@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>دانش شهرسازی، ۱۴۰۱ دوره ۶، شماره ۳، صفحات ۳۹-۶۵ تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۲۹ مقاله بنیادی</p>	<p>بیان مسئله: مفهوم تاب‌آوری یکی از مفاهیم نسبتاً جدید در عرصه برنامه‌ریزی شهری است که از بستر علوم اکولوژیکی وارد این عرصه شده است. کاربرد مفاهیم با پیش‌زمینه اکولوژیکی همچون تاب‌آوری در سیستم‌های مختلط اجتماعی و اکولوژیکی مانند نواحی شهری، به دلیل ذات محافظه‌کارانه و غیرسیاسی آن‌ها مسئله اصلی این مقاله است.</p> <p>هدف: هدف مقاله ارائه چارچوب کلی تحلیل مفهوم تاب‌آوری شهری از دریچه روابط و مناسبات قدرت نهادی است تا از این طریق بتوان به چالش‌های مفهومی آن از بعد سیاسی دست‌یافته و دیدگاه کامل‌تری از آن را که تناسب بیشتری با خصوصیات نواحی شهری داشته باشد، ارائه کرد.</p> <p>روش: روش پژوهش حاضر به‌صورت تحلیل محتوا و بر مبنای داده‌های برگرفته از اسناد کتابخانه‌ای است.</p> <p>یافته‌ها: اصلی‌ترین یافته تحقیق، تبیین ابعاد مختلف تحلیل سیاستی تاب‌آوری شهری و استخراج جهت‌گیری‌های سیاسی این مفهوم است. در این راستا ارتباط بین تأثیر سیاست‌های قدرت نهادی بر روی تحقق اهداف تاب‌آوری در نظر گرفته شده و مجموعه‌ای از معیارها و شاخص‌های تحلیل سیاستی تاب‌آوری ارائه شده است.</p> <p>نتیجه‌گیری: انتخاب دیدگاه اجتماعی به‌عنوان راه‌حلی در راستای تضعیف چالش‌های ناشی از تسلط رویکرد وحدت‌گرایانه موجود در تعاریف تاب‌آوری است. در این راستا و با انتخاب روابط و مناسبات قدرت نهادی به‌عنوان دیدگاه اجتماعی منتخب مقاله، چارچوب تحلیل سیاستی تاب‌آوری ارائه شده است.</p>
<p>کلید واژه‌ها: تاب‌آوری اجتماعی - اکولوژیکی، سیاست‌گذاری شهری، روابط و مناسبات قدرت نهادی، رویکرد تکثرگرا</p>	
	<p>نکات برجسته:</p> <ul style="list-style-type: none"> • انتخاب دیدگاه روابط و مناسبات قدرت نهادی به‌عنوان مرجع اصلی سیاست‌گذاری در نواحی شهری، باهدف جلوگیری از تقلیل‌گرایی موضوع و غیرسیاسی کردن مفهوم تاب‌آوری شهری به‌عنوان نکته اصلی این مقاله محسوب می‌شود.

بیان مسئله

با نگاهی اجمالی بر روند تکامل نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری در قرن بیستم، می‌توان دهه ۱۹۸۰ میلادی را نقطه عطفی برای آن در نظر گرفت. جریان نقدهایی که سرآغاز آن‌ها در دهه ۱۹۶۰ شکل گرفت و نوک‌تیز پیکان خود را بر روش‌های علمی و اثبات‌گرایانه قراردادند، در شکوفایی مفاهیم و نظریه‌های هنجاری در دهه ۱۹۸۰ نتیجه داد؛ نظریه‌هایی که انسان و کیفیت زندگی او را در مرکزیت توجه خود قرار داده و به شهرسازی همچون یک فرایند اجتماعی نگاه می‌کنند. این تحولات سرمنشأ ورود مفاهیم و نظریه‌های با دیدگاه انتقادی به بستر برنامه‌ریزی شهری شد که تغییرات اساسی در رویه طرح‌ها و برنامه‌های شهری را رقم زدند. این مفاهیم و نظریات جدید با تأکید بر درون‌مایه هنجاری و تحلیلی فرایند برنامه‌ریزی، هدف اصلی را از کارایی بیشتر در طرح‌ها، به واکاوی نقایص و حل مسائل در ابعاد مختلف طبیعی، اجتماعی و اقتصادی جوامع شهری و در نهایت ارتقاء عدالت و برابری تغییر دادند (فورستر، ۲۰۰۹؛ فاینشتاین، ۲۰۱۵). ورود این رویکردهای نوین علاوه بر افزودن مفاهیم جدید بر پایه و اساس دانش موجود، موجب شکل‌گیری پارادایم‌های جدیدی نیز شدند؛ یکی از این مفاهیم نوین در عرصه برنامه‌ریزی شهری، مفهوم تاب‌آوری شهری می‌باشد که نقطه تمرکز خود را بر وقوع تغییرات در شهرها و پیامدها و مسائل ناشی از آن قرار داده است.

در برنامه‌ریزی شهری، تاب‌آوری به‌عنوان یک چارچوب مفهومی برای مدیریت کردن شوک‌های پیش‌بینی نشده به کار می‌رود؛ این مفهوم هم حالت تعادلی را (تحت عنوان تاب‌آوری مهندسی) در برمی‌گیرد که به ثبات و احیاء وضعیت موجود برمی‌گردد و هم حالت تکاملی را (تحت عنوان تاب‌آوری اجتماعی - اکولوژیک) که مسائل اجتماعی را شامل شده و تغییرات بلندمدت را مدنظر قرار می‌دهد (هولینگ^۳، ۱۹۷۳). بنابراین می‌توان گفت تاب‌آوری در حکم یک مفهوم مرزی بوده که ابعاد مختلف اجتماعی و طبیعی را در خود یکپارچه کرده و آن‌ها را به‌صورت هم‌زمان در نظر می‌گیرد (کوفی و کلارک^۴، ۲۰۱۵). امروزه کاربرد این مفهوم پس از ورود آن در حوزه برنامه‌ریزی شهری باهدف تخفیف آثار سوء و انطباق‌پذیری در برابر تغییرات اقلیمی (واردکر، ویلک و براون^۵، ۲۰۱۷)، چارچوبی برای حکم‌روایی شهری (ارایدین، ۲۰۱۳؛ تاسان و بیتن، ۲۰۱۱؛ واگنار و ویلکینسن، ۲۰۱۵؛ ویلکینسن، پورتر و کلدینگ، ۲۰۱۰) و برنامه‌ریزی شهری با تأکید بر تاب‌آوری اجتماعی (چلری، واترز، الازابل و مینوچی، ۲۰۱۵؛ میرو، پژوهش و میلر، ۲۰۱۹)^۱ در حال گسترش است. به باور فاینشتاین، با دیدگاه نئولیبرال «ایده تاب‌آوری» به‌عنوان یک جریان اصلی، تقریباً در هر گوشه و کناری از جامعه حضور دارد (فاینشتاین، ۲۰۱۵؛ تیرنی، ۲۰۱۵)^{۱۲} که این خصوصیت هم حائز سوابه‌های مثبت و کاربرد گسترده این مفهوم در برخورد با شرایط متغیر همیشگی زندگی بشری بوده و هم ابهام و تردیدهای فراوانی را در نحوه تدقیق و تحقق آن مطرح می‌کند.

از آنجایی که علوم فیزیکی و طبیعی مبدأ اولیه مفهوم تاب‌آوری بوده می‌توان گفت این مفهوم منشأ اکولوژیک داشته و سپس وارد رشته‌های مختلف از جمله برنامه‌ریزی شهری نیز شده است؛ اما پیچیدگی سیستم‌های شهری و وجود لایه‌های مختلف در آن‌ها یکی از مهم‌ترین انتقادات در نحوه استفاده از این مفهوم در مورد شهرهاست. به‌عبارت‌دیگر، این نقد بدین‌صورت مطرح می‌شود که با توجه به منشأ ورود این مفهوم، بعد هنجاری و اجتماعی آن به‌اندازه بعد اکولوژیک مورد واکاوی و تبیین قرار نگرفته و پژوهشگران اجتماعی در بسیاری از موارد به‌درستی عنوان کرده‌اند که این موضوع تاکنون به‌اندازه کافی در برنامه‌ریزی شهری بسط داده نشده است (ویل، ۲۰۱۴؛ میرو، نیوول و استالتس، ۲۰۱۶)^۱؛ اولسن، یرنک، تورن، پرسون و اوبیرن، ۲۰۱۵). در این راستا می

1 Forester, 2009

2 Fainstein, 2015

3 Holling, 1973

4 Coaffee & Clarke, 2015

5 Wardekker, Wilk & Brown, 2017

6 Eraydin, 2013

7 Tasan-Kok & Beaten, 2011

8 Wagenaar & Wilkinson, 2015

9 Wilkinson, Porter & Colding, 2010

10 Chelleri, Waters, Olazabal & Minucci, 2015

11 Meerow, Pajouhesh & Miller, 2019

12 Tierney, 2015

13 Vale, 2014

می‌توان گفت به راحتی و سادگی نمی‌توان مفهوم تاب‌آوری را از علوم اکولوژیکی اقتباس و آن را برای سیستم‌های اجتماعی نیز استفاده نمود زیرا این امر نیازمند پیش فرضی است که هیچ‌گونه تفاوتی بین رفتار و ساختار نهادهای اجتماعی و سیستم‌های اکولوژیکی وجود ندارد؛ درحالی‌که تفاوت‌های هستی‌شناسانه بین سیستم‌های اجتماعی و طبیعی و معرفت‌شناسانه بین حوزه علوم طبیعی و اکولوژیکی، می‌تواند محلی برای بحث و تعارض ایجاد کند.

در این مقاله سعی می‌شود تا با به رسمیت شناختن جایگاه هر دو بعد اکولوژیکی و اجتماعی، با دیدی نقادانه به مفهوم تاب‌آوری که در حال حاضر در متون برنامه‌ریزی شهری بسیار مورد استقبال واقع شده است نگریسته شود. برای نیل به این هدف، تمرکز بر یکی از خصوصیات انحصاری سیستم‌های با ماهیت اجتماعی، یعنی روابط و مناسبات قدرت نهادی که به‌عنوان مرجع اصلی سیاست‌گذاری در سیستم‌های شهری مطرح بوده و یکی از عوامل تمایز میان سیستم‌های اجتماعی و طبیعی که نقطه اتکا اصلی این نقد محسوب می‌شود، متمرکز می‌شویم تا از این منظر مفهوم تاب‌آوری شهری را مورد واکاوی قرار داده و بتوانیم با شناسایی فرصت‌ها و چالش‌هایی که این دیدگاه برای تعریف و تحقق تاب‌آوری ایجاد می‌کند، به چارچوب تحلیلی نوینی برای تاب‌آوری بر مبنای معنای سیاسی که خاصه نوع شهری آن است، دست بیابیم.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

در طول دوره تکامل نظریه‌های شهرسازی به‌عنوان عرصه‌ای میان‌رشته‌ای، موضوع نحوه انتقال و ورود مباحث و اصول و اندیشه‌های فلسفی از دیگر حوزه‌های علمی و کاربرد آن‌ها در عرصه مذکور به‌عنوان یکی از موضوعات مورد بحث و مناقشه مطرح بوده است. از این حیث ورود دانش تولیدشده از حوزه‌های دیگر علم به شهرسازی و قابل‌دسترس و کاربردی کردن آن برای نظریه و عمل برنامه‌ریزی (فریدمن^۱، ۲۰۰۸) به‌عنوان یک نقش مهم و تعیین‌کننده برای شهرسازی (علی‌الخصوص برنامه‌ریزی شهری) در نظر گرفته شده (به‌عنوان مثال هاکسلی و ایفتاچل^۲، ۲۰۰۰) که البته با ریسک‌های زیادی نیز همراه است؛ در این راستا پتسی هیلی موضوعی به نام مفاهیم منتقل‌شونده^۳ را مطرح می‌کند که در عین کاربرد و تجربیات عملی موفق در یک حوزه، ممکن است در حوزه و یا رشته دیگر به همان اندازه مفید نباشد (هیلی^۴، ۲۰۱۲). یکی از مثال‌های بارز این انتقال مفهومی، تاب‌آوری است که با توجه به پیشینه قوی این مفهوم در علوم اکولوژی و مهندسی و سپس ورود آن به شهرسازی، همخوانی و هماهنگی اصول برگرفته از علم اکولوژی و ترجمان آن به زبان شهرسازی می‌تواند به‌عنوان چالش مهمی در این زمینه مطرح باشد. فرضیه اصلی در ایجاد این چالش، تسلط دیدگاه وحدت‌گرایانه میان اصول تاب‌آوری برگرفته از علوم اکولوژیکی و استفاده از آن در عرصه‌های اجتماعی و مختلط مانند نواحی شهری بوده که باعث ایجاد ابهام در نحوه ترجمه اصول از بستر علوم طبیعی به علوم اجتماعی شده است. در توضیح این رویکرد می‌توان گفت وحدت‌گراها در جست‌وجوی ایجاد وحدت بین رشته‌های علمی بوده و مرزهای رشته‌های مختلف را در راستای متعارف و بدون موانع بلندمدت برای پیش روی در نظر می‌گیرند. ایده وحدت‌گرایی در عین تأثیر قابل‌توجه بر ساخت نظریه جامع علمی، حاوی ریسک وقوع نوعی سلطه‌گرایی^۵ علمی است (تورن و اولسن^۶، ۲۰۱۸)؛ این سلطه‌گرایی در موقعیت‌هایی معنا دارد که یک نظریه و یا مفهوم واحد و منفرد (و یا فقط یک رشته) ادعای ارائه راهکار برای تمام جنبه‌های مشکلات اصلی در ابعاد و زمینه‌های مختلف محیط زیستی و اجتماعی مانند از بین رفتن منابع محیطی و راهکارهای حفاظت از آن‌ها، نابرابری، فقر، عدم مطلوبیت اجتماعی و فساد را داشته باشد (تورن و اولسن^۷، ۲۰۱۸). این حالت اغلب در زمانی رخ می‌دهد که یک رشته در تلاش است تا پدیده‌ای را توضیح دهد که در قلمرو رشته‌هایی است که با آن‌ها دارای تفاوت‌های هستی

¹ Meerow, Newell & Stults, 2016

² Olsson, Jerneck, Thoren, Persson & O'Byrne, 2015

³ Friedmann, 2008

⁴ Huxley & Yiftachel, 2000

⁵ Traveling Ideas

⁶ Healey, 2012

⁷ Imperialism

⁸ Thorén & Olsson, 2018

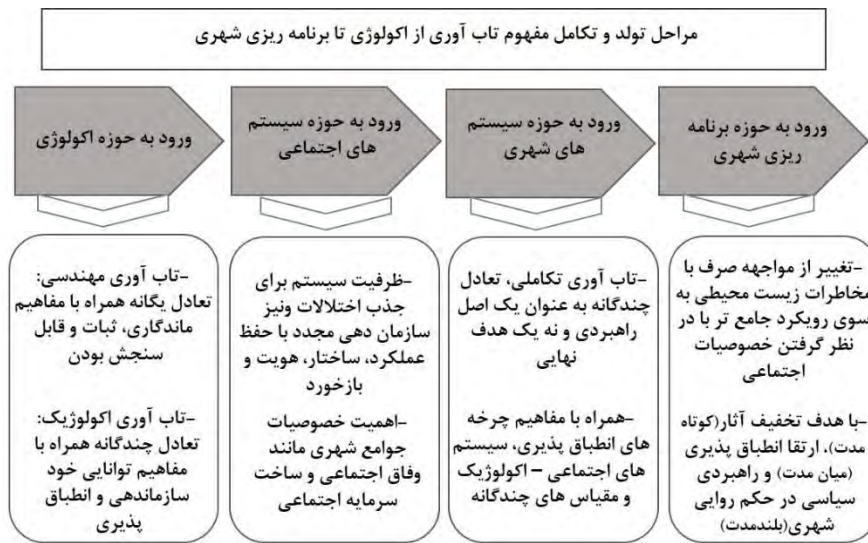
شناسانه می‌باشد. بنابراین می‌توان گفت تفاوت‌های هستی‌شناسانه بین قلمروهای رشته‌ای می‌تواند به‌عنوان مانعی برای یکپارچگی از حیث نظریه‌ها و چارچوب‌های توضیحی و مفهومی باشد. برای توضیح بیشتر این چالش بهتر است در نحوه آغاز و بسط این مفهوم تعمق بیشتری حاصل گردد.

تکامل مفهوم تاب‌آوری از رویکردی اکولوژیک به اجتماعی-اکولوژیک:

تعریف اولیه تاب‌آوری توسط هولینگ (هولینگ، ۱۹۷۳) و طرفداران او در حوزه اکولوژی مطرح شد و در بستر برنامه‌ریزی شهری با دیدگاه بازگرداندن تعادل و ثبات پس از وقوع بحران و تغییر ناگهانی، در زمینه مقابله با ریسک وقوع سوانح طبیعی، آبی، ناگهانی و یا دگرگونی‌های کوتاه‌مدت مورد استفاده قرار گرفت. در تعاریف متأخر و رویکردهای جدیدتر، تغییر و بحران به‌عنوان یک فرصت جهت دگرگونی و دگردیدی اکوسیستم‌های طبیعی و یا سیستم‌های شهری فرض شده و راهکارهای مواجهه با آن مطرح گردیده است (گاندرسن و هولینگ، ۲۰۰۲؛ پیکت، کدناسو و گرو، ۲۰۰۴). یکی از متأخرترین تعاریف از این مفهوم در بستر برنامه‌ریزی شهری، تاب‌آوری اجتماعی-اکولوژیک است که توسط داوودی و همکاران ارائه شده و در حکم تلاشی برای مطالعه جامعه و طبیعت در یک چارچوب به‌هم‌پیوسته است؛ تاب‌آوری اجتماعی-اکولوژیک بر مبنای این فرضیه قرار گرفته که سیستم‌های اکولوژیکی و اجتماعی - اقتصادی به هم متصل و پیوسته هستند (فولکی، ۲۰۰۶). بر این اساس تاب‌آوری به‌عنوان یکی از خصوصیات اصلی این سیستم‌های مختلط برشمرده شده و اصول و راهکارهایی برای آن مطرح شده است. این تعریف با درون‌مایه تکاملی آن از طریق تعریف چرخه‌های انطباق‌پذیری و مقیاس‌های زمانی و فضایی متقابل معنا پیدا می‌کند (داوودی، بروکس و محمود، ۲۰۱۳). در این دیدگاه شهر به‌عنوان مجموعه‌ای تودرتو از واحدهای همسایگی، حومه‌ها، گره‌های شهری و نواحی و مناطق کلان‌شهری بوده که حتی ممکن است تا سطح پراکندگی زیست‌گاه‌ها از روستاهای کوچک تا شبکه شهرهای جهانی را نیز شامل شود (شومان، ۲۰۱۸). این مجموعه‌ها دارای کاراکتری پویا بوده، اجزا فراوانی دارند که به‌موازات یکدیگر عمل کرده و به‌طور پیوسته در کنش و واکنش هستند. در این راستا تاب‌آوری شهری به‌صورت ظرفیت افراد، جوامع، نهادها و سیستم‌های مختلف در یک شهر با خصوصیت مذکور، برای بقاء، انطباق یافتن و توسعه بدون ایجاد فشارهای جدید تعریف می‌شود (بنیاد راکفلر، ۲۰۱۹). مطالعات مختلف در این حوزه بر ارتباط بین مفهوم تاب‌آوری با برنامه‌ریزی فضایی (به‌عنوان مثال نگاه شود به: فلیشهاور، ۲۰۰۸)، برنامه‌ریزی شهری انطباق‌پذیر (داوودی و همکاران، ۲۰۱۲) و تاب‌آوری به‌عنوان یک گفتمان سیاست‌گذاری غالب (ایوانس، ۲۰۱۱) تأکید کرده‌اند. شکل شماره ۱ مراحل تکامل مفهوم تاب‌آوری شهری را در حوزه‌های متفاوت به نمایش می‌گذارد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

- 1 Gunderson & Holling, 2002
- 2 Pickett, Cadenasso & Grove, 2004
- 3 Folke, 2006
- 4 Davoudi, Brooks & Mehmood, 2013
- 5 Schoeman, 2018
- 6 The Rockefeller foundation, 2019
- 7 Fleischauer, 2008
- 8 Davoudi et al., 2012
- 9 Evans, 2011

شکل ۱. مراحل تولد و تکامل مفهوم تاب‌آوری در حوزه‌های مختلف، برگرفته از: رساله دکتری نگارنده

اما در این بین چالش اصلی و نقد محوری این مقاله در تعریف مفهوم تاب‌آوری اجتماعی - اکولوژیک قرار گرفته که تحت تسلط رویکرد وحدت‌گرایانه میان عرصه‌های اجتماعی و اکولوژیک ارائه شده است. در توضیح این چالش می‌توان گفت در عین تفاوت‌های صوری، ناسازگاری هستی‌شناسانه میان فرضیات علوم طبیعی و انسانی در روش‌های تولید دانش، خصوصیات پدیده‌های قابل‌بررسی و تفاوت در نحوه استدلال‌ها باعث می‌شود تا ارتباطات و پیوستگی میان‌رشته‌ای میان آن‌ها را پیچیده نماید. از دیدگاه نظریه سیستم‌ها نیز اکوسیستم‌های طبیعی هیچ‌گاه نمی‌توانند جزئی از جامعه محسوب شده و به‌طور متقابل اجتماع نیز در عین تعامل مستقیم آن‌ها با یکدیگر و مکمل محسوب شدن هر یک برای هم، نمی‌تواند بخشی از محیط‌زیست محسوب شود. این موضوع باعث می‌شود مباحث و اصولی که از حیث علوم طبیعی و اکولوژیک برای تاب‌آوری ذکر شده همچون تعادل پویا، بازخورد، آستانه‌ها و خودتنظیمی قابلیت ترجمان مستقیم به علوم اجتماعی با شرایط یکسان را نداشته باشند (اولسن و همکاران، ۲۰۱۵) بنابراین تفاوت قائل شدن در اصول حاکم بر مناسبات هر یک از آن‌ها یا مکانیسم عمل هر یک از این اصول در این دو بستر با یکدیگر اجتناب‌ناپذیر است. با توجه به ارتباط متقابل و درهم‌تنیدگی انسان و طبیعت به یکدیگر و کاراکتر تلفیقی اجتماعی - طبیعی غیرقابل‌انکار از واقعیت موجود، چالش اصلی برای تمام تحقیقات و پژوهش‌ها در هردوی این زمینه‌ها (از جمله در خصوص مفهوم تاب‌آوری)، ایجاد ظرفیت برای تصدیق عملکرد هم‌زمان و ترکیبی پدیده‌ها، مفاهیم، روندها، مسائل و قوانینی است که از هر دو زمینه ناشی می‌شوند (هارنبرگ، ۲۰۱۷). به بیان دیگر نیاز اصلی در اینجا تأکید بر تفاوت‌های متمایزکننده بین پدیده‌های اجتماعی و طبیعی در کنار اجتناب از هستی‌شناسی سطحی و ساده‌انگارانه از این دو عرصه و نفی اهمیت نقش هر یک از این دو در تعریف تاب‌آوری است.

چالش‌های ناشی از تسلط رویکرد وحدت‌گرایانه:

حال با توجه به توضیحات ارائه شده که مبنای نقد مدنظر این مقاله قرار گرفته‌اند، تعریف تاب‌آوری شهری با رویکرد وحدت‌گرایانه دو چالش اصلی به شرح زیر در پی خواهد داشت:

قرار گرفتن در یک مسیر تقلیل‌گرایانه: برای هولینگ به‌عنوان سردمدار تعریف تاب‌آوری اکولوژیک، این مفهوم یک مقدار و اندازه بوده که دارای بزرگی است (به‌طور ایدئال میزانی که بتوان آن را با کمیت سنجید) این اندازه نمایانگر میزان و چگونگی بزرگی یک اختلال است که سیستم می‌تواند آن را بدون آنکه به خط سیر موجود سیستم فشاری وارد کند و یا دچار انقراض شود

تحمل کرده و تاب بیاورد. بر این اساس تاب‌آوری در این‌گونه سیستم‌ها با در نظر گرفتن طیفی از احتمالات ممکن، به‌عنوان معیاری از درجه انعطاف‌پذیری اجزاء درونی آن‌ها در برابر تغییرات مختلف و نیز معیاری از آسیب‌پذیری آن‌ها نسبت به وقوع شوک‌های غیرقابل‌پیش‌بینی تعریف می‌شود (گاندرسن و هولینگ، ۲۰۰۲). دیدگاه‌های تحلیلی و توصیفی در خصوص این مفهوم همگی دارای چنین پایه و اساسی هستند.

در این دیدگاه، تغییرات حائز اهمیت و بنیادین در سیستم‌های اجتماعی - اکولوژیک به‌وسیله مجموعه‌ای از متغیرها و شاخص‌های کمی تعریف‌شده (واکر، آندریس، کینزینگ و رایان، ۲۰۰۶) و از این طریق به ارزیابی میزان تاب‌آوری در یک محدوده شهری پرداخته می‌شود. این قاعده ممکن است برای اکوسیستم‌ها صادق باشد اما شاید به‌سختی بتوان آن را برای پویایی‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی نیز به کاربرد و این دسته از سیستم‌ها را به تعدادی از متغیرهای کلیدی کاهش و تقلیل داد (کامینگ، کامینگ و ردمن، ۲۰۰۶؛ کت و نایتینگل ۲۰۱۳). به‌عنوان مثال در این رویکرد تحلیل سیستم‌های اجتماعی-اکولوژیکی در مواردی چون طبقه، جنسیت، نژاد و دیگر دسته‌بندی‌های این‌چنینی خلاصه می‌شود؛ در این حالت تقلیل‌گرایانه درکی از فرایندهای قدرت محور اجتماعی مانند تبعیض‌های اجتماعی، جدامانگی و انزوا، نابرابری، حاشیه‌نشینی و یا سرکوب اجتماعی وجود ندارد. بعضی از محققان تاب‌آوری برای توصیف این حالت از اصطلاح تقلیل‌گرایی همه‌جانبه^۴ (تورن و اولسن، ۲۰۱۸) استفاده می‌کنند. در این صورت می‌توان گفت از منظر دیدگاه‌های طبیعت‌گرایانه، نوآوری‌ها و ابداعات اجتماعی بی‌معنا خواهند بود، عوامل انسانی و یا احتمالات و امکانات اجتماعی نیز یا انکار و یا دچار برداشت و ارائه نادرست خواهند شد و درنهایت ممکن است تاب‌آوری در ریسک تقلیل یافتن به یک واژه مبهم و گنگ^۵ قرار گیرد (داوودی و همکاران، ۲۰۱۲). بنابراین نیاز به تحقیق و معین کردن مفهوم این واژه و کاربرد آن در زمینه‌های مختلف وجود دارد. از سویی دیگر پیدا کردن متغیرهای کلیدی نیز با توجه به پیچیدگی تقسیمات ایدئولوژیکی و نظری در علوم اجتماعی نیز بسیار مشکل خواهد بود. برای غلبه بر مشکل انحراف ساده‌گرنی، روش‌هایی که به همراه خود پیچیدگی و تکثرگرایی همه‌جانبه^۶ را به دنبال دارند، پیشنهاد شده است. این روش‌ها با قرار دادن تنوع غنی^۷ و وابستگی‌های متقابل^۸ در مرکزیت بحث‌ها به‌ویژه برای موضوعات تجربی‌تر و دیدگاه‌هایی که به لحاظ تاریخی بلندمدت‌تر هستند، کمک خواهند کرد که درک عمیق‌تری در این زمینه حاصل گردد. در این دیدگاه تکثرگرایانه و باهدف توصیف هستی‌شناسانه، به‌جای اینکه به طبیعت و اجتماع به‌عنوان یک کل نگریسته شود، به هر یک به‌صورت موجودیت‌های جداگانه و یا فضاهایی که نیازمند معرفت‌شناسی‌ها، نظریه‌ها و روش‌هایی که به‌صورت متمایز از یکدیگر قابل‌بررسی، توضیح و شناسایی باشند، نگریسته شده و خصوصیات منحصربه‌فرد هر یک از این دو حوزه برای تحلیل و تعریف اصول جداگانه برای آن‌ها در نظر گرفته می‌شود. بنابراین می‌توان گفت انتخاب یکی از این خصوصیات منحصربه‌فرد سیستم‌های اجتماعی برای تعریف، ارائه اصول و تحلیل تاب‌آوری از این منظر می‌تواند در زمینه رفع این چالش راهگشا باشد.

غیرسیاسی کردن مفاهیم سیاسی: به‌زعم بسیاری از محققان چالش تقلیل یافتن مفهوم تاب‌آوری به یک واژه گنگ و توخالی، مشکل اصلی و اولیه بوده، بلکه معنای سیاسی این مفهوم به‌مراتب در اولویت بالاتری قرار دارد (پیتزو، ۲۰۱۵) برای توضیح این ریسک باید گفت که یکی از مهم‌ترین مزایا و فرصت‌های استفاده از مفهوم تاب‌آوری اجتماعی - اکولوژیک، نحوه همزیستی با عدم قطعیت‌ها، مخاطرات و آستانه‌ها در بستر شهرها است؛ این تعریف و مفهوم‌سازی نسبی، پویا و غیرخطی از وقوع تغییر حاوی تعبیری از اصل عدم پیش‌بینی‌پذیری درون خود است که فصل مشترک این مفهوم با ذات برنامه‌ریزی در معنای معاصر آن است. اما عامل افتراق و چالش‌برانگیز در اینجا جایگاه ویژه موضوعات خاص اجتماعی و سیاسی همچون قدرت و ایدئولوژی در مفاهیم

¹ Walker, Anderies, Kinzing & Ryan, 2006

² Cumming, Cumming & Redman, 2006

³ Cote & Nightingale, 2012

⁴ Holistic Reductionism

⁵ Buzzword

⁶ Holistic pluralism

⁷ Rich diversity

⁸ Interdependence

⁹ Pizzo, 2015

نظریه‌های مورد استفاده در برنامه‌ریزی شهری است. به بیان دیگر غیاب چنین دیدگاه‌ها و موضوعاتی در زمینه ادغام بستر برنامه‌ریزی شهری با تاب‌آوری اجتماعی - اکولوژیک این مفهوم را در معرض نقد غیرسیاسی کردن آن قرار داده است. برای فهم بهتر این چالش می‌توان به اصل و منشأ مفهوم تاب‌آوری مراجعه کرد؛ رویکرد اکولوژیکی با ذات محافظه‌کارانه خود که ناشی از علوم طبیعی است، خنثی و عاری از هرگونه جهت‌گیری سیاسی بوده و بدین ترتیب راه سؤالات عمیق‌تر درباره تغییرات و بحران‌های اجتماعی پیش‌رونده و نیاز به دگرذیسی سیستم‌های اجتماعی که دارای ذات سیاسی بوده را می‌بندد (لارنر و مورتن، ۲۰۱۲). این رویکرد با توجه به خصوصیت مذکور، در الحاق دیدگاه‌های اجتماعی و ارائه مفهومی مختلط از این نظر نیز غالباً انطباق‌پذیری نسبت به وقوع تغییرات را در اقدامات بازیگران در یک حالت غیر سازمان‌دهی شده مورد توجه قرار داده و نسبت به در نظر گرفتن نقش حائز اهمیت دولت‌ها و سیاست‌های آن‌ها در این امر، دچار نقص است (سوانستورم، ۲۰۰۸؛ لبل و همکاران، ۲۰۰۶؛ ایوانس، ۲۰۱۱). حتی وجود معیاری همچون سرمایه اجتماعی نیز در مجموعه معیارهای سنجش میزان تاب‌آوری را می‌توان در راستای همین جریان قرار داد. در این رویکرد آنچه سیستم‌های متعدد طبیعی - اجتماعی را یکپارچه و متحد می‌کند و به هولینگ اجازه می‌دهند نظریه مشتری را برای آن‌ها پیشنهاد دهد گزاره‌هایی است که هر کدام می‌توانند به وسیله مفهوم سرمایه تعریف شوند؛ این سرمایه می‌تواند مالی، سازمانی و یا بیوفیزیکی بوده و به صورت پتانسیل ذاتی و درونی از یک سیستم تعریف شود که تعیین‌کننده طیفی از شرایط و گزینه‌های ممکن برای آینده بوده و اساساً برای تغییر در دسترس است (هولینگ، ۲۰۰۱). باین وجود هم تعریف این معیار نیز در همان مسیر تقلیل‌گرایانه مذکور قرار می‌گیرد.

این در حالی است که تمام وقایع، فرایندها، تغییرات و اعمالی که در دنیای اجتماع اتفاق می‌افتند بنا به پتانسیل سیاسی بودن بهتر است تحلیل و آنالیز سیاسی نیز داشته باشند (های، ۲۰۰۲)؛ تاب‌آوری شهری هم از این قاعده مستثنی نیست. با دیدی عمیق‌تر و ریشه‌یابانه یکی از مهم‌ترین چالش‌های ویژگی غیرسیاسی کردن واژه تاب‌آوری، مشروعیت بخشی این واژه برای کاربرد توسط مدافعان وضعیت موجود (از ابعاد اجتماعی - اقتصادی) است. در این نوع کاربرد تاب‌آوری به صورت معمول به عنوان خلق یک نرمال جدید بعد از یک مخاطره تعریف می‌شود؛ حال در تعریف آنچه نرمال نامیده می‌شود (فاینشتاین، ۲۰۱۵) نوعی تلاش برای نرمال نشان دادن و غیرسیاسی کردن مفاهیم سیاسی و فرایندهای آن‌ها در راستای سیاست‌های نتولیبرال (که تاب‌آوری یکی از مفاهیم مورد علاقه آن‌ها محسوب می‌شود) وجود خواهد داشت و در این مسیر مفاهیم و ایده‌های مورد نظر غالباً از نظریه سیستم‌ها وام گرفته می‌شوند (کوپر، ۲۰۱۱). بنابراین استفاده از عبارات و موضوعاتی همچون تاب‌آوری و خودسازمان‌دهی سیستم‌های اجتماعی - اکولوژیک در چارچوب سیستم‌ها معمول و مرسوم می‌شود (هولینگ، ۲۰۰۱). در این صورت کنار گذاشتن و فراموش کردن خصیصه‌هایی مانند پیچیدگی، متناقض بودن و قدرتمند بودن نیروهای سیاسی که به صورت اجتناب‌ناپذیری شامل این مفهوم هستند، امری طبیعی تلقی می‌گردد. در نقطه مقابل آنچه یک تحلیل سیاسی را ممکن می‌سازد تمرکز و تأکید بر جنبه‌های سیاسی روابط و مناسبات اجتماعی در حالت کلی و توجه به روابط و مناسبات قدرت^۷ به عنوان جایگاه ملموس برای بروز جهت‌گیری‌های سیاسی به صورت خاص است. به بیان دیگر می‌توان گفت با اتخاذ رویکرد انتقادی درباره مفهوم تاب‌آوری، نقش قدرت و سیاست‌های شکل‌دهنده به کاربرد مفهوم تاب‌آوری بسیار پررنگ خواهد بود و از این حیث تعریف این مفهوم نیاز به تغذیه از نظریاتی از علوم اجتماعی خواهد داشت که دارای دیدگاه انتقادی نسبت به روش‌های عملکردی سیستم‌های اجتماعی می‌باشند (هریسون، ۲۰۱۳).

با انتخاب زاویه دید اجتماعی در بررسی‌های سیستم‌های اجتماعی - اکولوژیک، تأکید بر سیاست‌های قدرت نهادی که تعیین‌کننده چگونگی توزیع و نحوه استعمال منابع موجود و نظارت بر نتایج آن است، باید مدنظر قرار گیرد؛ بدین ترتیب جهت‌گیری سیاسی این

¹ Larner & Moreton, 2012

² Swanstrom, 2008

³ Lebel et al., 2006

⁴ Holling, 2001

⁵ Hay, 2002

⁶ Cooper, 2011

⁷ Power relations

⁸ Harrison, 2013

مفهوم (در راستای سیاست‌های حاکم و یا برخلاف آن‌ها) معین شده و از این طریق بار سیاسی آن تأمین و تبعات سیاسی استراتژی‌های موردنظر نیز معین و در این صورت می‌توان گفت تاب‌آوری به‌عنوان بخشی از گفتمان سیاست‌گذاری شهری در نظر گرفته می‌شود. در غیر این صورت ریسک غفلت از بسترهای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در تعریف مفهوم و استراتژی‌های اجرایی آن افزایش خواهد یافت.

بنابراین به‌عنوان جمع‌بندی این بخش می‌توان گفت با مرور نظریات موجود، راه برون‌رفت از چالش‌های منتج از رویکرد وحدت‌گرایانه در تعریف ابعاد اجتماعی و اکولوژیک تاب‌آوری، در وهله اول انتخاب دیدگاهی برای تعریف و تحلیل آن بر مبنای یکی از خصوصیات منحصربه‌فرد سیستم‌های اجتماعی مانند: اعتبار، مشروعیت، تسلط و تصدی و قدرت^۱، دانش، نمادها و سمبل‌ها (ویل، ۲۰۱۴؛ یرنک و اولسن، ۲۰۱۸)^۲ و در وهله دوم انتخاب رویکردی حاوی جهت‌گیری و بار سیاسی است. از برآیند این دو مورد، روابط و مناسبات قدرت نهادی به‌عنوان پاسخ مشترک هر دو چالش مطرح‌شده و رویکرد منتخب این مقاله برای ارائه چارچوب تحلیلی تاب‌آوری، در بخش بعد موردبحث قرار می‌گیرد.

روش پژوهش

با توجه به رویکرد انتقادی تحقیق، در این مقاله، بسط و توسعه چارچوب‌های جایگزین برای رویکرد به مفهوم تاب‌آوری شهری و کاربرد آن در شهرداری با استفاده از استدلال استقهامی و با درک عمیق‌تر موردنظر قرار می‌گیرد. تحقق هدف مقاله در راستای واکاوی انتقادی مفهوم تاب‌آوری و تحلیل فرصت‌ها و موانعی که روابط و مناسبات قدرت نهادی برای تحقق آن ایجاد می‌کند، نیازمند ارائه و توسعه یک مدل مفهومی بر مبنای چارچوب نظری مرتبط با آن است. در این راستا سؤال اصلی بدین‌صورت مطرح می‌شود که چارچوب تحلیلی مذکور دارای چه اجزاء و الزاماتی خواهد بود؟ برای نیل به این هدف مراحل و گام‌های زیر برای نیل به هدف اصلی و پاسخ به سؤال مذکور طی خواهند شد: پژوهش حاضر از حیث هدف از نوع توسعه‌ای بوده و با روش کیفی از دسته تحلیلی - توصیفی است و از حیث روش‌شناسی تحقیق، به‌منظور گردآوری اطلاعات و داده‌های موردنیاز از روش تحلیل محتوای کیفی طیف وسیعی از منابع کتابخانه‌ای دست‌اول و مقالات علمی معتبر و مرتبط با موضوع استفاده شده است. در ابتدا سعی شده است تا با تحلیل روند شکل‌گیری و تکامل مفهوم تاب‌آوری و نحوه ورود آن به عرصه شهرداری، سابقه‌ای از منشأ ایجاد این تفکر ارائه شود. در گام بعد نقد اصلی موجود که شامل تفاوت بین علوم طبیعی و اکولوژیک به‌عنوان خاستگاه این مفهوم و علوم اجتماعی می‌باشد، مورد واکاوی قرار گرفته و نحوه کاربرد مفهوم در بستر شهرداری و تعاریف موجود آن از این دیدگاه تحلیل می‌گردد. در گام نهایی نیز سیاست‌گذاری در خصوص مفهوم تاب‌آوری از دیدگاه سیاست‌های حاکم و نهادی به‌عنوان یکی از راهکارهای توجیه نقد تعریف‌شده موردنظر و بررسی قرار خواهد گرفت. بدین منظور در ابتدا و بر اساس کلیدواژه‌های مرتبط تعریف‌شده، مقالات مورد بازبینی قرار گرفته و اصول و معیارهای مرتبط با موضوع سیاست‌گذاری تاب‌آوری استخراج شده است. سپس اصول مذکور به‌عنوان چارچوبی برای تحلیل جریان سیاست‌گذاری نهادی در رویه و محتوای طرح‌های توسعه شهری (به‌عنوان یکی از نمودهای جریان‌های سیاست‌گذاری نهادی) تعریف می‌شود. در مرحله بعد و برای تکمیل مدل مفهومی، ذیل هر یک از معیارهای تعریف‌شده، شاخص‌های متناسب با ابعاد مختلف سیاست‌گذاری در الگوی توسعه طرح‌های توسعه شهری تنظیم می‌گردد.

¹ Credibility

² legitimacy

³ Authority

⁴ Power

⁵ Jerneck & Olsson, 2018

یافته‌ها و بحث

حال پس از تبیین دیدگاه اصلی و منتخب، هدف در این بخش تحلیل مفهوم تاب‌آوری شهری از دیدگاه روابط و مناسبات قدرت نهادی است تا از این طریق بتوان به چارچوبی مشخص بدین منظور دست‌یافت. برای توضیح بیشتر در خصوص این چارچوب تحلیلی نوین نیاز به تعمق بیشتر در معنای تاب‌آوری و نقطه ثقل تعریف آن وجود دارد. این نقطه ثقل که تورن و اولسن نام آن را معیار ماندگاری (تورن و اولسن، ۲۰۱۸) گذاشته‌اند، در واقع خصوصیت اصلی و یا در بیان گسترده‌تر حتی می‌تواند در حکم هویت یک سیستم شهری تعریف شود که در زمان وقوع بحران مانایی خود را حفظ کرده و اساساً بقا و ایستادگی این خصوصیت منجر به تاب‌آور تلقی شدن سیستم شهری مذکور می‌شود (تورن، ۲۰۱۴). به‌عنوان مثال در زمان وقوع زلزله در یک شهر با سطح ارتباطات فرامنطقه‌ای بالا و توان مالی قابل که منجر به تخریب اکثریت ساختمان‌ها گردد، در صورت تعریف معیار ماندگاری در بقاء کالبدی نواحی شهر، تاب‌آوری پایین و در صورت تعریف معیار ماندگاری در مدت‌زمان بازسازی و احیاء، تاب‌آوری بالا تلقی خواهد شد. نحوه تعریف این معیار بستگی بسیار زیادی به نحوه ارزیابی و تعریف آسیب‌پذیری‌های سیستم موردبررسی نیز خواهد داشت؛ به‌تبع رابطه معکوس میان تاب‌آوری و آسیب‌پذیری برای ماندگاری نیز صادق است. بنابراین نوع تعریف این معیار و مرجع تعریف‌کننده آن در تدقیق تاب‌آوری بسیار حائز اهمیت خواهد بود. حال در اینجا با توجه به دیدگاه منتخب مقاله، نحوه نگرش و تصمیم‌گیری بازیگران اصلی نهاد قدرت، جهت‌گیری‌های سیاسی و نحوه سیاست‌گذاری‌های حاکم بر برنامه‌ریزی، بر تعریف معیار ماندگاری و چگونگی اجرایی شدن و تحقق اصول و استراتژی‌های تاب‌آوری شهری مؤثر است و در نتیجه نیاز به تحلیل دارد. این تأثیر و در حالت کلی ارتباط میان تاب‌آوری شهری و سیاست‌های حاکم را می‌توان به‌صورت متقابل در نظر گرفت که البته هدف این مقاله تحلیل از جهت تأثیر سیاست‌های حاکم بر ارتقاء و تحقق تاب‌آوری شهری است. با دیدگاهی عمیق‌تر این تأثیرگذاری به‌نوعی در حکم شمشیر دو لبه نیز تعبیر می‌شود؛ بدین معنا که هم می‌تواند در نقش تسهیل‌کننده و هم محدودکننده عمل کرده و در حالت کلی می‌تواند حاوی فرصت‌ها و موانعی برای تحقق تاب‌آوری محسوب گردد. یک تعریف کاربردی برای قدرت در این زمینه می‌تواند به‌صورت ظرفیت تأثیرگذاری در کلیت جریان و خطر سیر رخدادها باشد (اولینو، ۲۰۱۷). بنابراین تحلیل این سیاست‌ها به نحو اجتناب‌ناپذیری به‌عنوان جزئی از فرایند تعریف، ارزیابی و یا ارائه اصول و راهبردهای تاب‌آوری به شمار خواهد رفت. این قدرت با توجه به توضیحات ارائه‌شده، نه‌تنها جهت‌گیری و فرایند تحقق این مفهوم را از طریق تعریف طرح‌ها و برنامه‌ها، وضع قوانین و مقررات و سیاست‌گذاری‌ها مشخص می‌کند، بلکه به‌عنوان یکی از ویژگی‌های منحصربه‌فرد سیستم‌های اجتماعی و شهری، خود می‌تواند در حکم رویکردی برای مواجهه و تعریف مفهوم و اصول تاب‌آوری بوده و آن را برای کاربرد در سیستم‌های شهری به‌صورت خاص، مناسب‌سازی کرده، از حالت خنثی خارج و وارد ابعاد سیاست‌گذاری نموده و همچنین زمینه مناسب جهت بسط گفتمان آن را فراهم آورد. بنابراین در اینجا هدف به‌جای ارائه اصول و معیارهای تاب‌آوری برای مدیریت و حکمروایی تاب‌آور شهرها (که یکی از جریان‌های اصلی کاربرد این مفهوم در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری محسوب می‌شود)، تحلیل فرصت‌ها و چالش‌هایی است که قدرت نهادی به‌عنوان مرجع سیاست‌گذار برای تاب‌آور کردن نواحی شهری ایجاد می‌کند و جهت‌گیری سیاسی آن را به‌عنوان یک خصوصیت مختلط اجتماعی - اکولوژیکی مشخص می‌کند.

نقش قدرت و جهت‌گیری‌های سیاسی در مفهوم‌سازی تاب‌آوری شهری

قدرت نیز همچون بسیاری از پدیده‌های اجتماعی دیگر دارای انواع مختلفی است که در ارتباط با لایه‌های مختلف جامعه قرار خواهد گرفت. این پدیده همیشه به‌صورت یکپارچه و واحد وجود نداشته بلکه در میان تعداد زیادی از بازیگران توزیع شده است و باید در هیئت روابط و مناسبات نگریسته شود. بنابراین در دو حالت کلی، قدرت می‌تواند پدیده‌ای در دست بازیگران مسلط و یا در معنایی وسیع‌تر یک ساختار باشد. در دیدگاه رایج، روابط و مناسبات قدرت به جایگاه نهادی، قانونی و سازمانی آن که ملموس‌ترین

¹ Persistence Criteria

² Thorén, 2014

³ Avelino, 2017

بخش اعمال قدرت همراه با کنترل و تسلط است، منسوب می‌باشد. فرم‌های نهادی قدرت به‌صورت روال‌ها، ضوابط، تحریم‌ها، سیاست‌ها و برنامه‌ها بوده (داو و همکاران، ۲۰۱۶) و در فضاهای رسمی تصمیم‌گیری بیان می‌شوند و معین می‌کنند چه کسی مسلط بر تنظیم دستورالعمل تصمیم‌گیری است (اولینو، ۲۰۱۷). قدرت نهادی در واقع بر این مبنا دارای دو عملکرد اصلی قانون‌گذاری و سیاست‌گذاری می‌باشد و از طریق این دو عملکرد هم به‌نوعی مسلط بر اقدامات برنامه‌ریزی بوده و خطوط کلی سیاست‌های آن را مشخص کرده و هم از طریق ظرفیت قانونی خود عامل مشروعیت بخشی به اقدامات برنامه ریزان خواهد بود. بنابراین برخلاف ادعای برنامه ریزان سنتی، برنامه‌ریزی دارای اهداف سیاسی بوده (پلوجر، ۲۰۰۴) و مطابق با آنچه فورستر عنوان می‌دارد برنامه‌ریزی را باید فعالیتی دانست که تحت تأثیر قدرت است (فورستر، ۲۰۱۳)؛ در نیز اینجا تحلیل نحوه این تأثیرگذاری بر روی تاب‌آوری شهری مدنظر می‌باشد. این تحلیل که از دیدگاه این مقاله به‌عنوان یکی از مراحل بنیادین تعریف و ارائه استراتژی‌های تاب‌آوری شهری است، باهدف شناسایی و بررسی کلیه فرصت‌ها و یا موانعی که تحت تأثیر سیاست‌گذاری‌های قدرت نهادی برای تحقق تاب‌آوری شهری فراهم می‌آورد، تحت عنوان تحلیل سیاستی نام‌گذاری می‌شود. برای شناخت حوزه عمل تحلیل سیاستی نیاز است تا سطوح کلی سیاست‌گذاری شهری شناخته شود. در مطالعات سیاست‌گذاری شهری سه سطح کلی مطرح است: سطح اول ملی یا کلان که با موضوعاتی مانند منافع کلان یا ایدئولوژی‌ها در ارتباط می‌باشد. دوم با نام سطح میانی همچنان به موضوع منافع، ایدئولوژی‌ها و نهادها می‌پردازد با این تفاوت که این موضوعات حول نیازها و دغدغه‌های محلی مطرح شده و گروه‌های بهره‌ور در مقیاس محلی هستند. سطح سوم سیاست‌گذاری که در مقیاس خرد مطرح می‌شود شامل تصمیمات برای هموارسازی اجرای راهبردها در طرح‌ها است (کازمیان و میرعابدینی، ۱۳۹۰). این سطح را می‌توان به‌عنوان سطح سیاست‌گذاری شهری در نظر گرفت که در اینجا به‌عنوان پایه‌ای جهت تحلیل مذکور مدنظر قرار می‌گیرد. این سیاست‌ها با عنوان سیاست‌های برنامه‌ریزی یاد می‌شوند که به‌صورت عمودی بر برنامه‌ریزی اعمال می‌شوند و اشاره به سطح کلان قدرت در شهر دارند (صرافی، توکلی نیا و چمنی مقدم، ۱۳۹۴) و در واقع هدف این سیاست‌ها استفاده از برنامه‌ریزی برای دستیابی به اهداف سیاسی است و در نتیجه تعیین موضع آن‌ها نسبت به بحث تاب‌آوری شهری قابلیت القاء جهت‌گیری سیاسی به این مفهوم را خواهد داشت. بنابراین تحلیل سیاستی تاب‌آوری شهری دارای دو جریان اصلی به‌قرار زیر می‌باشد:

- تحلیل سیاست‌گذاری‌ها با تأثیر مستقیم: به معنای تحلیل و بررسی کلیه تصمیم‌گیری‌ها، سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی‌های قدرت نهادی که مستقیماً باهدف ارتقاء تاب‌آوری شهری (در برابر تغییرات و بحران‌های مشخص) صورت گرفته و شامل طرح‌ها، برنامه‌ها، دستورکارها، مقررات و ضوابط و سناریوهای اجرایی مشخص در راستای این هدف است. به‌بیان‌دیگر این بخش شامل تحلیل جایگاه تاب‌آوری شهری در ساختار سیاست‌گذاری نهادی است و معیار ماندگاری آن از دیدگاه نهاد قدرت به‌صورت مستقیم در جریان این تصمیمات و طرح‌ها تعریف و معین می‌شود.

- تحلیل سیاست‌گذاری‌ها با تأثیر غیرمستقیم: به معنای تحلیل جریان کلی و عمومی تصمیمات، سیاست‌ها، برنامه‌ها و طرح‌ها و یا ضوابط، مقررات و روال‌های قانونی در جریان کلی سیاست‌گذاری‌های عمومی قدرت نهادی در خصوص نواحی شهری است که جهات کلی توسعه شهر از ابعاد مختلف را تعیین کرده و به‌صورت ضمنی و غیرمستقیم بر میزان تاب‌آوری شهری و تحقق‌پذیری سناریوهای آن نیز مؤثر خواهند بود. در این جریان بررسی و تحلیل اینکه آیا اساساً معیار ماندگاری برای سیستم موردنظر تعریف شده است و چنانچه پاسخ مثبت است تأکید اصلی بر چه بعد و یا ابعادی است؟ و آیا این نقطه اصلی تأکید بر مبنای شرایط موجود قرار دارد و هدف آن ارتقاء میزان ایمنی و تاب‌آوری است یا خیر؟

با معین کردن ساختار قدرت نهادی در سیستم برنامه‌ریزی شهری ایران به‌عنوان بستر اصلی موردنظر مقاله، از میان این دو جریان، با توجه به جدید بودن مباحث تاب‌آوری شهری در بستر موردبحث عدم وجود طرح‌ها و برنامه‌های سازمان‌یافته و مشخص در سطح نهادی برای تحقق این موضوع، جریان دوم سیاست‌گذاری‌ها با تأثیر غیرمستقیم برای ارائه چارچوب کلی تحلیل سیاستی موردبررسی قرار خواهد گرفت.

¹ Daw et al., 2016

² Ploger, 2004

لایه‌ی مورد بحث برای تحلیل سیاستی تاب‌آوری شهری

سیاست عمومی به‌عنوان ابزار اجرایی نهاد قدرت، پدیده‌ای پیچیده و متشکل از تصمیمات چندگانه ایست که از سوی افراد و سازمان‌هایی چند درون بخش عمومی گرفته می‌شود و از تصمیمات دیگر افراد و گروه‌های خارج از بخش عمومی نیز اثر می‌پذیرد (ابراهیم‌نیا و دانشپور، ۱۳۹۷). این نهادهای عمومی متولی برنامه‌ریزی، برنامه‌ریزی شهری را به‌منزله ابزاری سیاستی برای ایجاد یکپارچگی در سیستم‌های اداره جامعه و سازوکاری برای به هم پیوستن سیاست‌گذاری‌های مختلف در عرصه نواحی شهری در نظر می‌گیرد. همان‌گونه که پیش‌تر نیز عنوان شد، سیاست‌گذاری شهری شامل مراحل تعریف مسئله و ایجاد دستور کار، پیشنهاد راه‌حل و سیاست، تصمیم‌گیری، اجرا و ارزیابی است. به بیانی دیگر در رویکردی کلی، سیاست‌گذاری به‌مثابه فرایند تعریف مسئله، شناسایی راه‌حل‌ها، انتخاب راه‌حل و سیاست، اجرا و ارزیابی آن تعریف می‌شود. بنابراین می‌توان خروجی‌های عملکردهای دوگانه ذکر شده برای قدرت نهادی را در سه لایه تصمیم‌سازی، برنامه‌ریزی و طرح و ریزی و اجرا و نظارت تعریف کرد که مکمل یکدیگر بوده و کلیه اهداف نهادی در سطح سیاست‌گذاری شهری را پوشش خواهند داد.

همان‌گونه که پیش‌تر نیز گفته شد، دو عملکرد اصلی قدرت نهادی (سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری) از طریق دو ظرفیت اصلی آن شامل نهادی - سازمانی و قانونی محقق خواهند شد. ساختار قدرت نهادی متشکل از شبکه‌ای از نهادها و سازمان‌های مرتبط می‌باشند که بدنه نهاد قدرت را تشکیل داده و با بهره‌گیری از تخصص نیروی انسانی و بودجه لازم، در حکم مرکز تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی در سطوح مختلف می‌باشند. همچنین ظرفیت وضع قوانین، مقررات، ضوابط و آئین‌نامه‌های مختلف در نهاد قدرت، وجه نظارتی و اجرایی آن را تقویت کرده و مکمل وجه سیاست‌گذاری محسوب می‌شود. به بیان دیگر نهاد قدرت از طریق ظرفیت‌های سازمانی، ارائه و تصویب طرح‌های توسعه شهری و ضوابط و مقررات اجرایی، زمام امور را بر عهده داشته و قدرت تأثیرگذاری بر کیفیت زندگی ساکنین شهر را خواهد داشت. از این بین طرح‌های توسعه شهری (علی‌الخصوص طرح‌های جامع و تفصیلی) که به‌صورت مدون و در زبان طرح و برنامه ارائه می‌شوند، در واقع نمودی از اهداف و سیاست‌های نهاد قدرت می‌باشند. به‌نوعی تجسم تصمیمات، سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های نهادی و سازمانی از یک‌سو و نیز حاوی ضوابط و مقررات عام و خاص اجرایی از سوی دیگر بوده و می‌توان گفت محتوا و فرایند تهیه و تصویب الگوی توسعه پیشنهادی این طرح‌های توسعه با توجه به اجزا و افق‌های زمانی مدنظر هر یک، می‌توانند در حکم ترجمان خطوط اصلی سیاست‌گذاری قدرت نهادی به زبان برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی محسوب شوند. به بیان دیگر الگوی توسعه طرح‌ها و برنامه‌های شهری که از مهم‌ترین تولیدات و خدمات نهاد قدرت مدنظر بوده و جهت دهنده اصلی نحوه و خط سیر رشد و توسعه شهر محسوب می‌گردند را می‌توان یکی از مهم‌ترین نمودها و تجسم اهداف، تصمیمات و سیاست‌های عمده قدرت نهادی در ابعاد مختلف در شهر (عملکردی، کالبدی، زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی) دانست. از این رو به نظر می‌رسد با تحلیل سیاست‌گذاری‌های نهفته در روند تهیه این طرح‌ها، استراتژی‌ها و راهکارهای این الگوها درباره ابعاد و مسائل مختلف شهری، می‌توان به‌صورت ضمنی و یا آشکار فرصت‌ها و چالش‌های بالفعل و بالقوه در این زمینه را شناسایی کرده و به جهت‌گیری سیاست‌های مؤثر بر تحقق‌پذیری و اجرایی شدن اصول تاب‌آوری شهری در برابر وقوع بحران‌های مختلف نیز پی برد. به‌عنوان مثال اختصاص نادرست و بدون توجه به پهنه‌بندی خطر وقوع سوانح کاربری زمین در جریان الگوی توسعه پهنه‌بندی کاربری زمین از جمله عوامل کلیدی خواهد بود که باعث بالا رفتن ریسک سوانح طبیعی و افزایش صدمات جانی و مالی ناشی از آن و در نتیجه تضعیف تاب‌آوری در برابر وقوع این رخدادها می‌شود. در نقطه مقابل این شرایط، رعایت تعادل و برابری در توزیع خدمات میان پهنه‌های مختلف نواحی شهری در جریان الگوی توسعه پیشنهادی طرح‌های توسعه در نهایت موجب ارتقاء سطح تاب‌آوری کلی می‌شود. بنابراین می‌توان انتظار داشت تمرکز بر لایه طرح‌ریزی و برنامه‌ریزی که از طریق ارائه و تصویب طرح‌های توسعه شهری محقق خواهد شد، پایه و اساس تحلیل سیاستی فراهم خواهد شد. در مرحله بعد لازم است تا چارچوب معیارهای مورد نیاز برای انجام تحلیل بر این اساس تعریف گردند.

تعریف معیارهای سیاستی مفهوم تاب‌آوری شهری

از آنجایی که لازمه انجام هر تحلیل، از جمله در اینجا، تعریف معیارهای مناسب جهت تحقق آن است؛ بنابراین پس از طی مراحل فوق، قدم بعدی دسترسی به چارچوب کلی اصول سیاستی مفهوم تاب‌آوری شهری خواهد بود تا بر مبنای آن‌ها بتوان الگوی توسعه طرح‌های توسعه شهری به‌عنوان پایه و نمود سیاست‌های نهادی را مورد تحلیل قرارداد. به‌بیان‌دیگر در ابتدا نیاز است معیارها و اصول با درون‌مایه سیاسی برای تاب‌آوری شهری به‌عنوان مفهومی که ظرفیت تأثیرگذاری بر و تأثیرپذیری از ابعاد سیاسی را در خود داشته باشد، تعیین گردد تا در نهایت با استفاده از این معیارها بتوان سیاست‌گذاری‌های موردنظر در ابعاد مختلف را تحلیل کرده و به فرصت‌ها و موانع پیش روی تاب‌آوری شهری از دیدگاه روابط و مناسبات قدرت نهادی پی برد. البته لازم به ذکر است در این مقاله با توجه به کلی بودن مباحث و عدم تأکید بر تغییر و بحران خاصی که لازمه تدقیق بحث تاب‌آوری می‌باشد، تدوین معیارهای عام و کلی سیاستی تاب‌آوری (فارغ از نوع تغییر) مدنظر است؛ با این وجود بحث تعیین هدف اصلی این مفهوم پابرجاست که پرسش تاب‌آوری در برابر چه چیزی را پاسخ می‌دهد و به تبع سیاست‌های ویژه هر یک از بحران‌های محتمل را موردنظر قرار خواهد داد. بدین‌صورت که چارچوب معیارهای سیاستی در خصوص تاب‌آوری حالت عام که در اینجا ارائه می‌شود، جهات کلی را در این زمینه معین خواهد کرد که در مورد تغییرات و بحران‌های مدنظر، با حفظ کلیت این معیارهای عام، به‌وسیله شاخص‌ها و سیاست‌های ویژه هر نوع بحران و الزامات مربوط به آن تدقیق شده و بدین ترتیب چارچوب سیاستی خاص تاب‌آوری آن تغییر و یا بحران ویژه به دست خواهد آمد. بر این مبنای از طریق مطالعه و بررسی محتوایی مبانی و ادبیات نظری موجود و به‌روز در خصوص تاب‌آوری شهری، معیارهای با درون‌مایه سیاسی تاب‌آوری شهری که قابلیت تعیین جهت‌گیری سیاسی مفهوم را برای بررسی با دیدگاه روابط و مناسبات قدرت نهادی خواهند داشت، از دیدگاه این مقاله در قالب موارد زیر تعریف می‌شوند:

هدف‌گذاری در خصوص ارتقاء تاب‌آوری در برابر وقوع بحران‌ها و تغییرات مختلف: این اصل در پی شناسایی این مهم است که آیا اساساً تاب‌آوری شهری جایگاهی در چشم‌انداز کلی، اهداف کلان و یا رویکردهای اصلی طرح‌ها و برنامه‌های توسعه شهری تهیه‌شده از جانب قدرت نهادی دارد یا نه. تعریف تاب‌آوری در برابر تغییرات و بحران‌های محتمل‌الوقوع و افزایش توان ایستادگی نواحی شهری در چشم‌انداز طرح‌های فرادست، وجود اهداف خردی از قبیل تقویت سازوکارهای مدیریت تغییر و بحران، طرح‌های آمادگی و پیشگیری از تبعات وقوع بحران‌ها، ظرفیت‌سازی در گروه‌های آسیب‌پذیر در موارد مختلف و جلب مشارکت این گروه‌ها در برنامه‌های کاهش ریسک در قالب طرح کلی، تقویت نهادهای حمایت‌گر محلی و به کار بستن روش‌ها و پیاده‌سازی اصول مدیریت ریسک تغییرات و بحران‌ها در توسعه اقدامات کاهش ریسک تا برنامه‌ریزی اجرای برنامه‌های بازتوانی پس از وقوع بحران‌ها (به‌عنوان مثال نگاه کنید به: مقدس، اسدزاده، و فیوس، فکت و کوتر، ۲۰۱۹؛ چون، چی و هوانگ، ۲۰۱۷؛ قوچانی، تاجی، یعقوبی روشن و سیفی چهر، ۲۰۲۱؛ کاریولت، ویولت و دیاب، ۲۰۱۹؛ سیملارو، ۲۰۱۶) می‌تواند حاکی از پیاده‌سازی معیار هدف‌گذاری در خصوص تاب‌آوری در سطح برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی روابط و مناسبات قدرت نهادی باشد. این اصل حاوی شاخص‌ها و معیارهایی همچون ضرورت و جایگاه بررسی مفهوم تاب‌آوری شهری در فرایندهای نهادی و نحوه تعریف این مفهوم به‌عنوان یک هدف کلان در فرایند برنامه‌ریزی شهری از دیدگاه قدرت نهادی، نحوه تعریف ضرورت توجه به اصول و استراتژی‌های تاب‌آوری شهری از دیدگاه شناسایی و تحلیل وضعیت و ارزیابی آسیب‌پذیری‌های موجود، نحوه تعریف شبکه ارگان‌ها و ساختارهای نهادی در مورد این موضوع (تعریف و تحلیل ساختار نهادهای دخیل در این موضوع و نحوه همکاری و تعامل آن در راستای تقویت و یا سیاست‌گذاری حول این موضوع) و بحث دانش تخصصی، آگاهی و آموزش همگانی در خصوص این موضوع است که همگی دارای هدف تحلیل نحوه تعریف، رویکرد و میزان ضرورت توجه به موضوع تاب‌آوری در سطح هدف‌گذاری و چشم‌انداز سازی طرح‌های توسعه شهری را دارا می‌باشند.

¹ Moghadas, Asadzadeh, Vafeidis, Fekete & Kotter, 2019

² Chun, Chi & Hawang, 2017

³ Ghouchani, Taji, Yaghoubi Roshan & Seifi chehr, 2021

⁴ Cariolet, Vuillet & Diab, 2019

⁵ Cimellaro, 2016

خواست عمومی: این معیار از چارچوب معیارهای سیاستی تاب‌آوری ناشی از عقلانیت ارتباطی و در ارتباط با مباحث مربوط به برابری آئینی (مربوط به انواع برابری‌ها که در ارتباط با روال‌های قانونی و تأثیر خواست عمومی در آن است (هیلیئر، ۲۰۰۹؛ میرو و همکاران، ۲۰۱۶؛ جبارین، ۲۰۱۳)، هدایت و کنترل (نحوه اداره به‌صورت پایین به بالا) و مشارکت مردمی است؛ این اصل تأکید بر وجود اجتماع‌محوری در فرایند برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی می‌باشد و بر حضور و مشارکت مردم در مراحل مختلف و شناسایی ظرفیت‌ها و آسیب‌پذیری‌های موجود در جوامع محلی تأکید دارد. با در نظر گرفتن نقش ساکنین به‌عنوان ذی‌نفعان اصلی در فرایند برنامه‌ریزی و تحقق تاب‌آوری شهری، به‌طور مستقیم در جریان نحوه سیاست‌گذاری در ارتباط با این مفهوم قرار خواهد گرفت. در راستای این معیار دانشی که به‌صورت تولید مشترک برنامه‌ریزان و ذینفعان در راستای سهیم شدن فعال آن‌ها در فرایند تهیه طرح باشد زمینه و بستر مناسبی را برای تعریف واقع‌گرایانه مشکلات و آسیب‌پذیری‌های موجود و ارائه راه‌حل‌های مقتضی برای آن‌ها می‌باشد (اوبرمیستر، ۲۰۱۷؛ ونکرخوف و لبل، ۲۰۱۵). با اولویت قائل شدن برای دانش فنی و تکنیکی، برنامه‌ریزان فرصت‌ها را برای ایجاد این دانش تولید مشترک در راستای عرصه‌های مشارکتی از دست می‌دهند که این درنهایت موجب عدم آگاهی کافی از معضلات و نیازهای موجود و تنزل سطح تاب‌آوری در حالت کلی خواهد شد. با توجه به عقلانیت ارتباطی، این اصل در حکم ایجاد فرصت برای مردم و جامعه محلی جهت مشارکت برای ابراز خواست‌ها و نیازهای خود جهت تأثیر در فرایند سیاست‌گذاری تاب‌آوری خواهد بود. برنامه‌ریزی همکارانه در چنین بستری در میان ذی‌نفعان مختلف و درحالی‌که توسط مواضع سیاسی رسمی محدود نشده باشد می‌تواند دسترسی به آگاهی بیشتر، منابع جدید و رویکردهای مؤثر برای تحقق حکمروایی را ایجاد کند (یاماگلووا و ورتینسکی، ۲۰۱۹). بحث وجود سازوکار مشارکت و نحوه و میزان دخالت خواست عمومی، در اینجا بر میزان تأثیرگذاری آن در تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری‌های نهادی در موضوع تاب‌آوری شهری دخالت خواهد داشت که وجود و تعریف شدن جایگاه مشخصی برای آن در فرایند تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری‌های نهادی به معنای ایجاد فرصت بهتر برای تاب‌آوری بیشتر خواهد بود. این اصل بنا به تعریف خود، سطوح مختلفی را نیز می‌تواند شامل شود و از سطح اطلاعات دهی و مشورت کردن جهت تعیین نیازها و اولویت‌های مردم و تحلیل آن‌ها به‌وسیله نهادها تا مشارکت باانگیزه‌های مالی، مشارکت‌های عملکردی در راستای تحقق پروژه‌ها و کاهش هزینه‌ها و مشارکت تأملی به‌منظور ایجاد فرصت برای ابراز خواست عمومی در تحلیل مسائل، برنامه‌های اجرایی و مدیریتی و نحوه استفاده از منابع و درنهایت حد‌اعلای آن به‌صورت مشارکت خودانگیخته با کنترل کامل پروژه توسط مردم را در برگیرد (مظلوم، رجبی و اقبالی، ۱۳۹۸). این انواع را می‌توان به‌صورت طیفی چهار موردی از میزان اهمیت مشارکت مردمی و دخیل نمودن خواست مردم در این فرایند تعریف نمود که شامل: توانمندسازی (به معنای دادن اختیار تصمیم‌سازی نهایی به مردم)، همکاری با مردم (به معنای شریک بودن با مردم در تمامی ابعاد تصمیم‌گیری، شامل تکوین الترناتیوها و تعیین راه‌حل‌های منتخب)، درگیر ساختن مردم در فرایند (به معنای کار مستقیم با مردم در تمام فرایند و به صورتی مداوم و پیوسته)، مشورت (به معنای گرفتن بازخورد از مردم در زمینه تحلیل‌ها، الترناتیوها و یا تصمیمات اخذشده) و آگاهی‌رسانی (به معنای امین اطلاعات جامع و عینی به‌منظور کمک به مردم در فهم مشکلات، گزینه‌ها و راه‌حل‌ها) است (عبدالله زاده ملکی، خانلو، زیاری و شالی‌امینی، ۱۳۹۸). برای این منظور نیاز به افزایش قدرت و محتوی ارتباطات درونی بین مردم، سازمان‌ها و محیطی که آن جامعه را تشکیل می‌دهد وجود دارد. به‌بیان‌دیگر مطابق تعاریف، وجود هر یک از این انواع و سازوکارها در فرایند سیاست‌گذاری قدرت‌های نهادی که منجر به عدم تمرکزگرایی نهاد قدرت شده و میزان تأثیرگذاری خواست عمومی را ارتقا می‌دهد، می‌تواند بخشی از اهداف مدیریت انطباقی پذیر که متناسب با رویکرد معاصر تاب‌آوری بوده و آن را نیز تقویت کند.

¹ Hillier, 2009

² Jabareen, 2013

³ Obermeister, 2017

⁴ Van Kerkhoff & Lebel, 2015

⁵ Yumagulova & Vertinsky, 2019

ظرفیت‌سازی: این معیار بیانگر این واقعیت است که وقوع تغییرات و بحران‌ها می‌تواند تبدیل به فرصتی برای بازساخت توسعه پایدار و افزایش قدرت و توانایی ایستادگی سیستم شهری در برابر آن بحران‌ها شود و این امر زمانی محقق خواهد شد که ظرفیت‌های لازم در ابعاد مختلف، با توجه به شرایط زمینه‌ای و در مقیاس‌های زمانی مختلف جهت تحقق این امر در نظر گرفته شده باشند. در این اصل با در نظر گرفتن امکانات مدیریتی و قانونی از جانب قدرت نهادی، به‌عنوان منابع موردنیاز برای توسعه و عمران، چگونگی تعریف و تعیین ظرفیت‌ها و فرصت‌های مختلف در سیستم شهری که پتانسیل لازم برای تاب‌آوری و مهم‌ترین ویژگی آن به نام خودترمیمی را افزایش می‌دهند، موردبررسی قرار خواهند گرفت. به‌عنوان مثال در نظر گرفتن مسیرهای چندگانه و مختلف در شبکه دسترسی‌ها جهت تسهیل حرکت و ارتباط‌پذیری میان بخش‌های مختلف نواحی شهری خود در حکم ظرفیتی است که می‌تواند فرصتی جهت ارتقاء تاب‌آوری در زمان وقوع بحران‌های طبیعی گردد. یا مثالی دیگر می‌توان تعریف شبکه‌ای از فضاهای باز میان نواحی مختلف باشد که در حکم فرصتی برای ایجاد فضاهای اسکان موقت در زمان وقوع سوانح و بحران‌های مختلف بوده و درنهایت موجب ارتقاء تاب‌آوری خواهد شد. برای تعریف شاخص‌های این معیار از اصول کلی تاب‌آوری شهری در حالت کلی استفاده خواهد شد و این اصول به‌عنوان ظرفیت‌های ایجاد تاب‌آوری از دیدگاه سیاست‌گذاری روابط و مناسبات قدرت در ابعاد مختلف تحلیل خواهند شد؛ زیرا هر یک از این اصول کلی در حکم وجود فرصت و ظرفیتی در سیستم شهری محسوب می‌شوند که سیاست‌ها و تصمیمات نهادی توانایی تأثیرگذاری بر شدت و ضعف و ارتقاء و تضعیف آن‌ها را خواهند داشت. این اصول که در اینجا از بعد سیاستی تعریف خواهند شد عبارت‌اند از: تنوع و تعدد، افزونگی، کارایی، خودانگیزی و استقلال، ارتباط‌پذیری، انعطاف‌پذیری، مقاومت و ایستادگی، مکان‌سازی، تعادل، انطباق‌پذیری، ابتکارات و نوآوری، دانش، مهارت و آموزش (واردکر و همکاران، ۲۰۲۰؛ شلر، ونگهاوس و هیک، ۲۰۱۸). شاخص‌های ذیل این اصول در موارد مربوط به تاب‌آوری خاص، با توجه به شرایط تغییر و بحران موردنظر تعریف خواهد شد و بر این اساس ظرفیت‌سازی برای ارتقاء تاب‌آوری شهری معین خواهد شد. با جمع‌بندی نکات اصلی برآمده از بررسی ادبیات نظری، شاخص‌های هر کدام از این اصول می‌توانند سازنده مجموعه معیار ظرفیت‌سازی توسط الگوی توسعه طرح‌های توسعه شهری برای ارتقاء تاب‌آوری شهری باشند.

عدالت اجتماعی: یکی از مهم‌ترین انتقادات حول ابعاد سیاست‌گذاری و هنجاری مفهوم تاب‌آوری شهری در خصوص دیدگاه این مفهوم از حیث معیار برابری و عدالت اجتماعی در جامعه هدف آن است (مانند: میرو و همکاران، ۲۰۱۹؛ شریفی و یاماگاتا، ۲۰۱۸؛ هاتوکا، روزن، بیرنهایک، تاچ و زر، ۲۰۱۸). این نکته مربوط به جنبه‌های اجتماعی تجسم‌یافته در پویایی‌های شهری است. مطابق با این معیار تاب‌آوری برابر و عادلانه نیاز به در نظر گرفتن آسیب‌پذیری اجتماعی و دسترسی متفاوت به قدرت، دانش و منابع خواهد داشت (یاماگلو و ورتینسکی، ۲۰۱۹؛ متین، فورستر و انسر، ۲۰۱۸). این دیدگاهی است که اغلب در رویکردهای تصمیم‌گیری معمول در خصوص مخاطرات فراموش می‌شود این در حالی است که یکی از نقش‌های اصلی در برنامه‌ریزی، رسیدگی به برخی از نابرابری‌ها در جامعه بوده تا تضمین کند سود و منفعت عمومی بین گروه‌های مختلف به‌طور مساوی تقسیم می‌شود (نجاتی، صرافی و نجف زاده، ۱۳۹۹). در طول سه دهه گذشته، جهانی شدن به‌طور غیرمستقیم مسبب افزایش طبقه‌بندی و قشربندی اجتماعی، نزاع و درگیری و توزیع نابرابر منابع شده است. مطابق این معیار، وجود برابری در سطوح مختلف سیستم اجتماعی در میزان تأثیر و تأثرات اقدامات و سیاست‌گذاری‌ها در اجزاء و ابعاد مختلف در راستای ارتقاء تاب‌آوری شهری الزامی خواهد بود. این برابری خود یکی از عوامل اساسی در تعریف اقشار آسیب‌پذیر در برابر وقوع بحران‌های مختلف که هدف اقدامات تاب‌آوری می‌باشند، است؛ زیرا این مفهوم مانند بسیاری از مفاهیم و اصول دیگر با بحث میزان و نحوه پراکندگی فرصت‌ها و تهدیدها در یک سیستم که تعریف‌کننده ظرفیت‌ها و توانایی‌های آن در برخورد با بحران‌ها و تغییرات است سروکار دارد که این مهم علاوه بر حفظ تعادل سیستم و ارتقا میزان مقاومت و ایستادگی آن، بر میزان عدالت اجتماعی در پراکنش این ظرفیت‌ها نیز

1 Wardekker et al., 2020

2 Schlör, Venghaus & Hake, 2018

3 Yamagata & Sharifi, 2018

4 Hatuka, Rosen-Zvi, Birnhack, Toch & Zur, 2018

5 Matin, Forrester & Ensor, 2018

تأثیر داشته و از این حیث این معیار با وجود بعد سیاسی بسیار قوی خود به‌عنوان یکی از مهم‌ترین معیارهای سیاستی تاب‌آوری محسوب خواهد شد. در مواقعی که تمامی افراد یک جامعه در معرض بروز تغییرات و بحران‌ها قرار دارند، احتمال آسیب‌پذیری در گروه‌های تنگدست ساکن در بافت‌های فرسوده، سکونت‌گاه‌های غیررسمی و بافت‌های ناکارآمد شهری به‌مراتب شدیدتر خواهد بود. دارایی‌های محدود این قشر از جامعه، وابستگی شدید آن‌ها به درآمد حاصل از کار برای ادامه زندگی، بخت کم آن‌ها برای مهاجرت و عدم دسترسی اغلب آن‌ها به بیمه و منابع مالی لازم باعث افزایش آسیب‌پذیری این اقشار جامعه می‌گردد. لذا لازم است با تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه بلندمدت که افراد کم‌بضاعت جامعه را موردحمایت قرار می‌دهد، موجب بهبود شاخص‌های توسعه انسانی (مانند سلامت، وضعیت تغذیه، سواد و مهارت‌های حرفه‌ای) اقشار آسیب‌پذیر گردید. بحث عدالت در حوزه تاب‌آوری شهری از جمله مباحث اجتماعی است به‌تازگی از جانب تعدادی از افراد و محققان موردتوجه قرار گرفته است (ازجمله: میرو و همکاران، ۲۰۱۹؛ فاینشتاین، ۲۰۱۵؛ یاماگلووا و ورتینسکی، ۲۰۱۹) شامل سه نوع برابری است: برابری توزیعی (نحوه توزیع منابع، زیرساخت‌ها، فرصت‌ها، امکانات و تهدیدات در سطح نواحی مختلف شهر) و برابری شناختی (در نظر گرفتن کلیه اقشار و گروه‌های اجتماعی ساکن با تأکید بیشتر بر ساکنین بافت‌های فرسوده و سکونت‌گاه‌های غیررسمی در روند سیاست‌گذاری تاب‌آوری شهری). البته لازم به ذکر است که نوع سومی نیز در این خصوص مطرح است که شامل برابری آئینی بوده و تعریف و موضوعیت آن در معیار خواست عمومی مطرح شده است. این تحلیل‌ها می‌تواند از منظر میزان دستیابی به شرایط اصولی ایدئال مانند عدالت فضایی و اجتماعی در راستای این سیاست‌ها باشد که به‌عنوان معیاری بنیادین در ساخت جامعه تاب‌آور نیز ضروری می‌نمایند.

آسیب‌زدایی و اثربخشی: همان‌گونه که گفته شد افزایش میزان تاب‌آوری می‌تواند راهی برای مدیریت کردن حوادث محل‌کننده و خارج از حد معمول به‌عنوان راهی برای جلوگیری کردن از آسیب‌های آن‌ها در مقیاس‌های زمانی و مکانی مختلف است ایده تاب‌آوری در ذات خود با آسیب‌پذیری مرتبط است. به‌نوعی می‌توان گفت که این دو مفهوم در نقطه مقابل یکدیگر می‌باشند. عکس بودن رابطه بین تاب‌آوری و میزان آسیب‌پذیری بدین معنا خواهد بود که با کاهش آسیب‌پذیری یک شهر یا بافت شهری، تاب‌آوری آن افزایش می‌یابد (تیرنی، ۲۰۰۹؛ اجر، ۲۰۰۶؛ مانیئا، ۲۰۰۶). بنابراین این معیار نشان‌دهنده این است که مفهوم تاب‌آوری شهری می‌تواند با چارچوب‌های مختلف و برای موضوعات و اهداف مختلفی استفاده شود و درنهایت کاهش میزان آسیب‌پذیری‌های موجود در نواحی مختلف از ابعاد متفاوت که از طریق سیاست‌ها و اقدامات مقتضی انجام خواهد گرفت می‌تواند منجر به ارتقاء تاب‌آوری نواحی مذکور گردد. به‌بیان‌دیگر میزان آسیب‌پذیری عناصر مختلف نواحی شهری در حکم منطق اصلی برای یافتن مسئله و معضل معیاری برای تعریف تاب‌آوری است که از طریق تعریف شاخص‌های معین و از طریق روشی علمی و سامانمند درزمینه و بستر انجام خواهد شد. بنابراین با توجه به موارد موردبحث می‌توان بدین طریق نتیجه‌گیری نمود که در کنار مشخص نمودن موضع موردبحث و موضوع تاب‌آوری که مقیاس‌های مکانی و زمانی و زمینه‌گرایی، مسئله‌یابی با توجه به ارزیابی آسیب‌پذیری‌ها، هدف و محوریت این مفهوم را معین خواهد کرد و این معیار نقش بسیار عمده‌ای در روشن نمودن مسیر مفهوم و خروج آن از حالت انتزاعی و ورود آن به عرصه تحقق‌پذیری و عمل را بازی خواهد کرد. این معیار با توجه به تعیین هدف و مقصد اصلی تعریف تاب‌آوری که در ارتباط مستقیم با آسیب‌پذیری‌های ارزیابی‌شده برای سیستم مطابق با تحلیل علمی، معین‌کننده محصول تاب‌آوری شهری در سیستم مدنظر خواهد بود که درنهایت معطوف به خصوصیت اصلی آن یا همان معیار ماندگاری است که تاب‌آوری بر مبنای آن تعریف می‌شود. لذا بر این مبنا به نظر می‌رسد معیار آسیب‌زدایی با دیدگاهی جامع که می‌تواند بخشی از روند تحلیل وضعیت موجود و ارائه اهداف عملیاتی در طرح‌های توسعه شهری محسوب گردد، ازجمله معیارهای حائز اهمیت در تعیین جهت‌گیری سیاست‌های نهادی در این خصوص خواهد بود.

عقلانیت ترکیبی فرایند: با توجه به ماهیت پیچیده و چندبعدی چالش‌های پیش روی سیستم‌های شهری، به نظر می‌رسد مواجهه با آن‌ها نیاز به دارا بودن دیدگاه و منطق ترکیبی می‌باشد. در تحلیل نحوه جهت‌گیری سیاست‌گذاری‌های قدرت نهادی در

¹ Tierney, 2009

² Adger, 2006

³ Manyena, 2006

قالب طرح‌های توسعه شهری، حول ارتقاء تاب‌آوری شهری، بهره‌مندی از عقلانیت راهبردی و بررسی راهبردها و سیاست‌های حاکم در مقیاس‌های مختلف (نظام هدایت چند سطحی)، عقلانیت ابزاری در راستای مسئله‌گشایی و ارزیابی آسیب‌پذیری‌های موجود و نیز عقلانیت ارتباطی و مشخصاً مشارکت مردمی به‌عنوان یکی از راهکارهای سیاسی حائز اهمیت در جهت تعریف خواست و نیازهای عمومی شاخص کلی در این مسیر نیز محسوب می‌شوند. با توجه به جریان‌های سیاست‌گذاری نهاد قدرت در ابعاد مختلف و در حالت عمومی و خاص از ایجاد دستور کار و تعریف مسئله، پیشنهاد راه‌حل و سیاست‌ها، تصمیم‌گیری و اجرا و ارزیابی (علی‌احمدی و میرعابدینی، ۱۳۹۸) عقلانیت حاکم بر سیاست‌گذاری در خصوص تاب‌آوری شهری به‌صورت عقلانیت راهبردی در راستای تحلیل روندهای موجود در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های هدایت‌کننده در خصوص تعریف تاب‌آوری در مقیاس‌ها و سطوح مختلف با توجه به رهیافت مداخله چند سطحی است. همچنین با توجه به اهمیت برنامه‌ریزی پایین به بالا در روند سیاست‌گذاری در حالت عمومی و به‌صورت خاص در اینجا برای موضوع تاب‌آوری شهری اصلی که در بحث‌های حکمروایی شهری تاب‌آورانه هم بسیار بدان اشاره شده است (به‌عنوان مثال نگاه کنید به: کوفی، ۲۰۱۳؛ ویلکینسون، ۲۰۱۲) به نظر می‌رسد در کنار مداخله چند سطحی، عقلانیت حاکم بر این تحلیل نیز به‌صورت تلفیقی و ترکیبی با عقلانیت ارتباطی تعریف گردد. بحث مشارکت مردمی در اینجا به شکل و هیئت آگاهی از خواست عمومی و نیازهای اصلی ساکنین و لحاظ نمودن آن در روند تدوین استراتژی‌ها و نیز انتقال بخشی از قدرت حاکم به نهادهای محلی و مردمی خود را آشکار خواهد کرد و بدین منظور نحوه، کیفیت و میزان ارتباط و تعامل با مردم جهت دریافت خواست و نظرات آن‌ها چالش حائز اهمیتی خواهد بود. درنهایت نیز با توجه به اینکه ارزیابی و کاهش آسیب‌پذیری‌های مختلف از جمله مهم‌ترین اهداف ارتقاء تاب‌آوری شهری خواهد بود، لذا ترکیب عقلانیت ابزاری، رویکرد جامع‌نگر و کاملی را در برخورد با مسائل و چالش‌های مختلف فراهم خواهد آورد.

ارائه چارچوب کلی و مدل مفهومی تحلیل سیاستی خطوط کلی طرح‌های توسعه شهری با محوریت

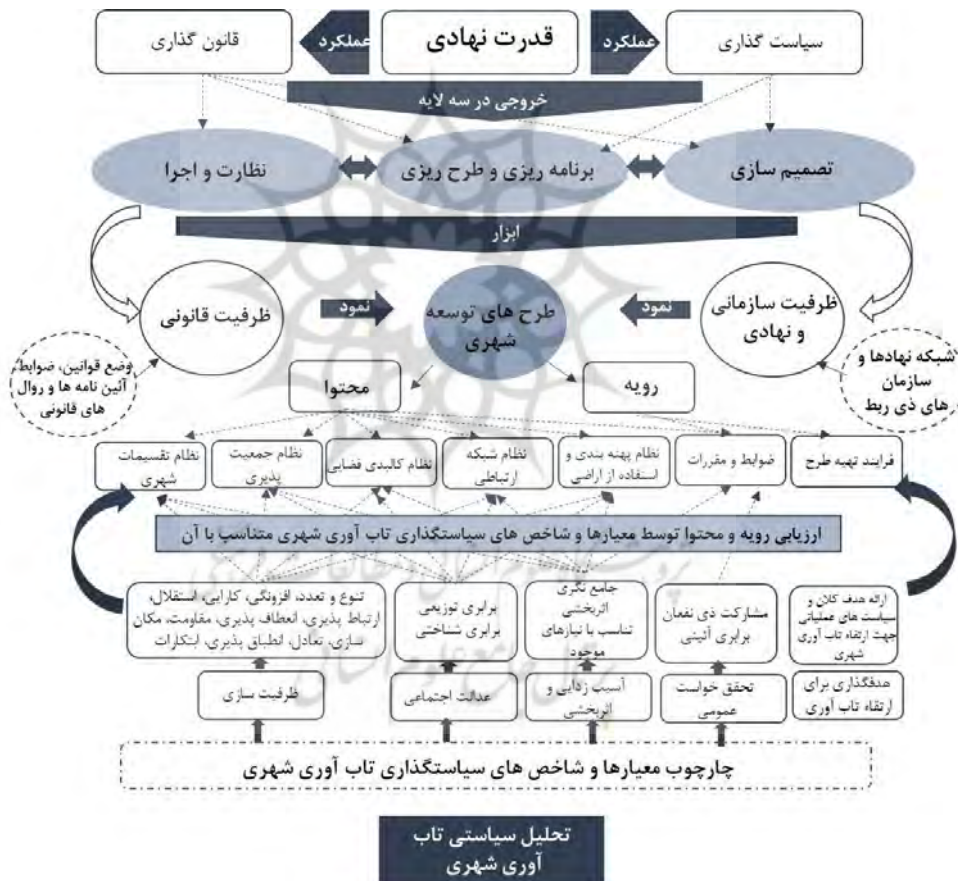
تاب‌آوری شهری: همان‌گونه که بحث شد، پس از تدوین مجموعه معیارهای سیاستی تاب‌آوری شهری، جهت ارائه چارچوب کلی تحلیل سیاستی مدنظر رساله، از ساختار کلی طرح‌های توسعه شهری و معیارهای متناسب با هر یک استفاده می‌شود. بدین منظور برای تحلیل خطوط کلی سیاست‌گذاری در قالب الگوی توسعه طرح‌های توسعه شهری، به تفکیک رویه و محتوای طرح، معیارها و شاخص‌های مرتبط با این ابعاد جهت آنالیز سوبه‌های مختلف آن تعریف شده است. این تفکیک کمک خواهد کرد تا هم از طریق آنالیز فرایندهای سیاست‌گذاری در خصوص روند تهیه و تصویب طرح‌های توسعه و هم تحلیل محتوای اسناد و مدارک مربوط به آن‌ها از طریق معیارها و شاخص‌های فراهم آمده اقدام گردد و از حیث تحلیل کاملی با توجه به هدف مطرح‌شده حاصل گردد.

در این مدل بحث رویه طرح‌های توسعه شهری با توجه به لزوم عقلانیت تلفیقی از سه منظر مورد تحلیل قرار خواهد گرفت که شامل: فرایند مبتنی بر فرایند استراتژیک مبتنی بر مداخلات چند سطحی با رعایت مقیاس‌های مکانی و زمانی مشخص که بعد تکاملی تاب‌آوری را مورد تأکید قرار داده و در راستای تدوین سناریوهای مکانمند و زمانمند در این زمینه مدنظر خواهد بود. فرایند مبتنی بر مشارکت و کنش ارتباطی در راستای تحقق خواست عمومی و نیز فرایند مبتنی بر مسئله‌گشایی نیز در جهت استفاده از روش‌های علمی و نظری برای تحلیل آسیب‌پذیری‌ها و در راستای آسیب‌زدایی موردنظر خواهد بود. از طریق این سه نوع فرایند و شاخص‌های مرتبط با آن‌ها، تحلیل رویه‌ای الگوی توسعه طرح‌های توسعه شهری میسر خواهد شد. انتظار می‌رود تلفیق این سه نوع عقلانیت در فرایند تهیه طرح‌های توسعه شهری، با توجه به تحقق خواست عمومی، آسیب‌زدایی در ابعاد مختلف و ارائه استراتژی‌های مکانمند و زمانمند مناسب و زمینه‌گرا، حاوی فرصت‌ها و ظرفیت بیشتری برای ارتقاء تاب‌آوری نواحی شهری تحت بررسی را به همراه داشته باشد. بعد محتوایی که متشکل از بخش اهداف و چشم‌انداز الگوی توسعه به همراه نظام‌های موردنظر بخش محتوایی که شامل نظام‌های پنج‌گانه تقسیمات شهری، جمعیت‌پذیری، شبکه ارتباطی، پهنه‌بندی و نحوه استفاده از اراضی و

¹ Coaffee, 2013

² Wilkinson, 2012

کالبدی - فضایی با توجه به ارتباط و تناسب ماهیت موضوعات مورد بحث، از طریق معیارهای هدف گذاری، ظرفیت سازی و عدالت اجتماعی و شاخص های مورد نظر، تحلیل خواهند شد. انتخاب معیارهای مذکور با توجه به ماهیت بررسی محتوایی اسناد و مدارک مربوط به طرح های توسعه شهری خواهد بود. در خصوص معیار ظرفیت سازی تحلیل پیشنهادها ارائه شده در ابعاد و جهات مختلف محتوایی از جمله موضوعات اجتماعی، پهنه بندی کاربری زمین و ... از حیث نحوه ایجاد ظرفیت های مختلف که هر یک با اصول تاب آوری مرتبط متناظر خواهد بود ساختار کلی این بخش را ایجاد خواهد کرد. به عنوان مثال در خصوص بخش تقسیمات شهری با توجه به ماهیت موضوع، اصول انطباق پذیری، تعادل، تنوع و تعدد، افزونگی، کارایی، استقلال و خودتکایی، ارتباط پذیری و انعطاف پذیری از میان اصول کلی تاب آوری برای تحلیل ظرفیت سازی بر مبنای شاخص های معین، تعریف گردیده است. همچنین برای تحلیل معیار عدالت اجتماعی نیز تمامی موارد مورد بحث محتوایی اسناد از حیث دو زیر معیار برابری توزیعی و برابری شناختی، از طریق شاخص های معین مورد تحلیل قرار خواهند گرفت. ضوابط و مقررات این طرح ها نیز با توجه به محتوای آن و شرایط ویژه این بخش، از حیث جامعیت ابعاد مورد تأکید ضوابط و پوشش ابعاد و جهات مختلف، اثربخشی و شرایط تحقق پذیری آن ها از نظر ضمانت اجرایی ضوابط، با توجه به شاخص های مورد نظر به بررسی قرار خواهد گرفت. برآیند توضیحات ارائه شده در مدل مفهومی شکل ۲ ارائه شده است.

شکل ۲. مدل مفهومی برای تحلیل سیاستی تاب آوری شهری

برگرفته از: رساله دکتری نگارنده

جمع بندی موارد گفته شده نیز در قالب جدول ۱ تحت عنوان چارچوب تحلیل سیاستی تاب آوری شهری از دیدگاه روابط و مناسبات قدرت نهادی ارائه شده است. این چارچوب ماحصل مباحث مطروحه در این مقاله بوده که با القای معنای سیاسی به تاب آوری شهری از طریق دیدگاه روابط و مناسبات قدرت نهادی، پاسخی در برابر چالش های با درون مایه اجتماعی در برابر این مفهوم محسوب می شود. در این جدول برای هر یک از معیارهای سیاستی تاب آوری حاصل از بررسی متون و ادبیات نظری که به

فراخور موضوع مورد بحث هر یک، در دو بعد رویه‌ای و محتوایی طرح‌های توسعه شهری مدنظر قرار خواهند گرفت، شاخص‌هایی جهت سنجش معیار مورد نظر ارائه شده است. این شاخص‌ها با توجه به معیارهای ارائه شده و سرفصل‌های محتوایی و فرایند تهیه طرح‌های توسعه شهری، جزء نوآوری‌های مقاله حاضر است.

جدول ۱

چارچوب تحلیل سیاستی تاب‌آوری شهری از دیدگاه روابط و مناسبات قدرت نهادی

اجزاء الگوی توسعه طرح‌های توسعه شهری	معیارهای تحلیل سیاست‌گذاری‌های نهادی	شاخص‌های ذیل هر معیار
فرایند استراتژیک	ارائه سیاست‌ها و راهبردهای چند سطحی متناظر با مقیاس‌های فضایی و زمانی	<p>- ارائه سیاست‌های فضایی با توجه به تفکیک بازه‌های زمانی و با ملحوظ نمودن بازه‌های پیشگیری، ایجاد آمادگی، مقابله و بازسازی در خصوص وقوع بحران‌های مختلف برای تدوین سناریوهای متناسب هر یک</p> <p>- اولویت‌بندی بحران‌ها و تغییرات محتمل در حوزه به‌عنوان یکی از عوامل جهت دهنده به نحوه ارائه اهداف، سیاست‌ها و راهبردهای فضایی سطح‌بندی شده و رعایت با مقیاس‌های زمانی مختلف</p> <p>- وجود طرح‌ها و برنامه‌های ویژه در جهت شناسایی و اولویت‌بندی بهسازی و نوسازی بافت‌های ناکارآمد شهری (بافت‌های فرسوده و سکونت‌گاه‌های غیررسمی) و دسته‌بندی آن‌ها به‌عنوان مناطق پرخطر از حیث میزان آسیب‌پذیری در برابر وقوع انواع تغییرات و بحران‌ها</p>
تحقق خواست عمومی و مشارکت	توجه ویژه به جایگاه مشارکت مردمی در سطوح و صور مختلف با تأکید بر ساکنین در نواحی آسیب‌پذیر از نظر وقوع تغییرات و بحران‌های مختلف (همچون بافت‌های فرسوده و سکونت‌گاه‌های غیررسمی) در فرایند تهیه طرح از ابتدا تا انتها	<p>- ایجاد ساختارهای اجتماعی محله محور در راستای ایجاد ارتباط مستقیم با ساکنین و دریافت نیازهای واقعی آن‌ها در طول انجام فرایند</p> <p>- شناسایی سازمان‌های غیردولتی، تشکل‌های فعال محله‌ای، انجمن‌های شورایی و ... در راستای ایجاد بستر مناسب مشارکت آن‌ها در فرایند تهیه طرح</p>
آموزش و ارتقاء آگاهی و دانش عمومی	تعریف و ارائه برنامه‌های ارتقا سطح دانش، آگاهی و مهارت عمومی (به‌ویژه در خصوص میزان درخطر بودن از حیث وقوع تغییرات و بحران‌های محتمل و نحوه آمادگی در برابر وقوع آن‌ها و راه‌های ایجاد بستر سازمانی مناسب جهت تقویت فرایند یادگیری متقابل میان برنامه ریزان، سطوح مدیریتی و ساکنین	<p>- شناسایی همه گروه‌های آسیب‌پذیر از وقوع بحران‌های مختلف (مثل بافت‌های فرسوده و به حاشیه رانده شده در سکونت‌گاه‌های غیررسمی) در بحث مشارکت همگانی به‌عنوان کنشگران</p> <p>- وجود راهکارهای قانونی جهت ارتقاء شرایط ایمنی در عین حفظ حقوق مکنتیه ساکنین در نواحی آسیب‌پذیر با اولویت سکونت‌گاه‌های غیررسمی و بافت‌های فرسوده</p>
برابری آئینی	وجود مطالعات تخصصی خطرپذیری و بانک‌های اطلاعاتی کامل و جامع جهت تعریف سناریوهای مختلف آسیب‌پذیری به‌عنوان زیربنای مطالعات طرح‌های توسعه	<p>- وجود مکانیسم‌های حمایتی پایدار در حوزه تأمین اعتبار، پشتیبانی، خدمات علمی و فنی در خصوص ارتقاء تاب‌آوری در برابر وقوع تغییرات و بحران‌های مختلف</p> <p>- وجود پایه نظری مدون در خصوص نحوه شناسایی کمبودها و آسیب‌پذیری‌ها به‌صورت نظام‌مند و ارائه استراتژی‌های مناسب و زمینه‌گرایانه در راستای رفع آن‌ها</p> <p>- ارائه پیشنهادها و استراتژی‌ها بر مبنای نیازسنجی مبتنی بر شرایط موجود زمینه‌ای</p>
فرایند مبتنی بر مسئله‌گشایی	آسیب‌زدایی	<p>- تعریف تاب‌آوری شهری در برابر تغییرات و بحران‌های مختلف و محتمل در حوزه به‌عنوان یکی از اهداف کلان و یکی از رویکردهای اصلی در فرایند تهیه طرح‌های توسعه شهری</p> <p>- تعریف میزان ضرورت بحث حول تاب‌آوری شهری با در نظر گرفتن جایگاه بررسی‌های مرتبط با آن در فرایند برنامه‌ریزی و تهیه طرح‌های توسعه شهری</p> <p>- تهیه و تعریف شرح خدمات و راهنمای ویژه جهت تهیه طرح‌ها و پروژه‌های ویژه با رویکرد ارتقاء تاب‌آوری در برابر وقوع بحران‌های مختلف و کاهش آسیب‌پذیری‌های ناشی از آن‌ها ذیل طرح فرادست</p>
ارائه چشم‌انداز در سند راهبردی (تدوین چشم‌انداز توسعه و عمران، اهداف کلان و راهبردها و سیاست‌های کلی)	هدف‌گذاری در خصوص ارتقاء تاب‌آوری در برابر وقوع بحران‌ها و تغییرات مختلف	<p>نحوه تقسیم‌بندی اجزاء سیستم شهری با توجه به موضع و مکان قرارگیری در اطراف منابع خطرزا</p>
نظام	ظرفیت‌ساز	انطباق‌پذیری

محتوا	تقسیمات	ی	ی
شهری (در سه سطح منطقه بندی، ناحیه بندی و محله بندی)	شهری (در سه سطح منطقه بندی، ناحیه بندی و محله بندی)	تعداد	تعدد
		تنوع و تعدد	تنوع و تعدد
		افزودگی	افزودگی
		کارایی	کارایی
		استقلال	استقلال
		ارتباط پذیری	ارتباط
		انعطاف پذیری	انعطاف پذیری
		برابری	برابری
		توزیعی	توزیعی
		عدالت اجتماعی	عدالت اجتماعی
شناختی	شناختی		
تنوع و تعدد	تنوع و تعدد		
کارایی	کارایی		
استقلال و خودکفایی	استقلال و خودکفایی		
مقاومت و ایستادگی	مقاومت و ایستادگی		
برابری	برابری		
توزیعی	توزیعی		
شناختی	شناختی		
نظام جمعیت پذیری و آینده نگری	نظام جمعیت پذیری و آینده نگری		
		توزیعی	توزیعی
		برابری	برابری
		شناختی	شناختی
		تنوع و تعدد	تنوع و تعدد
		کارایی	کارایی
		استقلال و خودکفایی	استقلال و خودکفایی
		مقاومت و ایستادگی	مقاومت و ایستادگی
		برابری	برابری
		توزیعی	توزیعی
نظام شبکه ارتباطی و دسترسی ها	نظام شبکه ارتباطی و دسترسی ها	انطباق پذیری	انطباق پذیری
		ی	ی
		تنوع و تعدد	تنوع و تعدد
		کارایی	کارایی
		استقلال و خودکفایی	استقلال و خودکفایی
		مقاومت و ایستادگی	مقاومت و ایستادگی
		برابری	برابری
		توزیعی	توزیعی
		شناختی	شناختی
		تنوع و تعدد	تنوع و تعدد

تعادل	- رعایت تعادل در ابعاد و اندازه‌ها و نوع مسی‌رهای شبکه‌های دسترسی با توجه به تراکم جمعیتی، تراکم ساختمانی و میزان نزدیکی به در پهنه‌های با خطرپذیری بالا از نظر وقوع بحران - آینده‌نگری و ایجاد تعادل میان نیازهای حال حاضر و آینده کوتاه و بلندمدت جهت استفاده از مسی‌رهای دسترسی با توجه به میزان درخطر بودن		
تنوع و تعدد	تعدد و تعریف حداکثر تعداد مسی‌رهای دسترسی جهت ارتقاء سیالیت و سهولت ارتباط در سطح شهر		
کارایی	تناسب میان عملکرد و نقش هر یک از مسی‌رهای دسترسی تعریف شده با توجه به نیازسنجی انجام‌گرفته		
خوداتکایی	تعریف حداکثر میزان ارتباطات و دسترسی‌های در داخل هر یک از اجزا در عین حفظ یکپارچگی و انسجام کالبدی فضایی به‌صورت درونی و بیرونی و حفظ استقلال در برآوردن نیازهای ساکنین		
ارتباط پذیری	- تعریف و سطح‌بندی ارتباطات و چرخه‌های درون و برون سیستمی در ابعاد و مقیاس‌های مختلف جهت امین حداکثر تحرک و سیالیت در سیستم شهر و هر یک از زیرمجموعه‌های آن - تعریف نحوه ارتباط شبکه دسترسی‌ها، مراکز حیاتی و عمومی و شریان‌های اصلی و عمده شهر با کاربری‌های مهم و حساس در زمان وقوع بحران		
انعطاف‌پذیری	- عدم تعریف نقش قطعی و ایستا برای اجزاء شبکه دسترسی و ایجاد امکان و ظرفیت لازم برای نقش‌ها و عملکردهای مختلف در بازه‌های زمانی متفاوت		
عدالت اجتماعی	- تعریف اولویت‌بندی نواحی مختلف در اختصاص حداکثر میزان دسترسی‌ها و شریان‌های ارتباطی در مقیاس‌ها و سطوح عملکردی مختلف و سیاست‌های توزیعی عادلانه بر اساس میزان درخطر بودن و قرارگیری در پهنه‌های با ریسک بالا از نظر وقوع بحران و استقرار جمعیت آسیب‌پذیر به‌عنوان معیار مشخص برای این اولویت‌بندی - تعریف شبکه یکپارچه حمل‌ونقل همگانی با تأکید بیشتر بر ناحیه سکونت گروه‌های ویژه (بافت‌های فرسوده و سکونت‌گاه‌های غیررسمی) در جهت افزایش سطح دسترسی برابر و عادلانه		
برابری	در نظر گرفتن گروه‌های ویژه مانند بافت‌های فرسوده و سکونت‌گاه‌های غیررسمی در اولویت‌های ایجاد و تعریف حداکثر دسترسی‌های ارتباطی در میان بخش‌های دیگر		
شناختی	- در نظر گرفتن اجزاء مختلف با عملکردها و کاربری‌های مختلف و متنوع برای هر یک از زیرسیستم‌های شهری و پرهیز از ایجاد پهنه‌های تک کاربری در هر یک از اجزاء و بخش‌های شهر		
تنوع و تعدد	- تعریف استراتژی‌های تعیین و تغییر پهنه‌بندی کاربری اراضی با توجه به تأثیر مؤلفه‌های دیگر همچون مسی‌رهای دسترسی، جمعیت‌پذیری و شرایط اجتماعی، ارزش زمین و املاک و شاخص‌های اقتصادی - تعدد کمی و کیفی به‌موازات هم در تبیین استراتژی‌های برنامه‌ریزانه در خصوص تعیین و پیشنهاد پهنه‌های کاربری زمین جهت تأمین نیازهای مختلف و متنوع ساکنین		
انطباق‌پذیری	- وجود استانداردها و کدهای مدون جهت استقرار کاربری‌های حساس در پهنه‌های خطرپذیر		
ی	- ایجاد ظرفیت‌های مختلف از عملکردها و کاربری‌های یکسان برای مواجهه با طیف مختلفی از تغییرات		
افزودگی	- تعریف ظرفیت استاندارد کارایی برای تعیین پهنه‌بندی استفاده از اراضی پیشنهادی و طیفی از بیشینه و کمینه برای آن امکان سنجش میزان عملکرد آن		
نظام	- تدوین استراتژی‌های برنامه‌ریزانه جهت پهنه‌بندی کاربری زمین با توجه به شرایط و نیازسنجی‌های جمعیتی صورت گرفته (جمعیت‌پذیری و نحوه توزیع سنی جمعیت) صورت گرفته و مبتنی بر واقعیت بستر و وضعیت موجود	ظرفیت‌ساز	پهنه‌بندی و استفاده از زمین
کارایی	- پیشنهاد پهنه‌بندی کاربری زمین با تعریف زیرمجموعه‌های شهری مستقل از نظر تأمین کلیه نیازهای اساسی به‌صورت کاملاً درونی و با امکانات داخلی		
ارتباط پذیری	- تعریف سطوح مختلفی از ارتباطات میان پهنه‌بندی کاربری اراضی با دیگر مؤلفه‌های مختلف مانند شبکه دسترسی‌های پیشنهادی برای افزایش هم‌افزایی میان آن‌ها		
انعطاف‌پذیری	تعریف عملکردهای چندگانه با مقیاس‌های زمانی مختلف و تحت سناریوهای زمانمند و تعریف نقش‌های چندگانه برای پهنه‌بندی اراضی پیشنهادی		
ری	- تعریف ظرفیت استاندارد برای هر یک از پهنه‌های کاربری اراضی و ارزیابی میزان مطلوبیت استقرار پهنه‌ها با توجه به بستر آن در کلیت شهر		
مقاومت و ایستادگی	- تفکیک کاربری‌ها بر اساس تعداد جمعیت کاربر به کاربری‌های آسیب‌پذیر و آسیب‌رسان و ارائه پیشنهادها بر اساس پهنه‌بندی خطر - نحوه پراکندگی و رعایت حریم امن برای زیرساخت‌های و تأسیسات خطرزا		

تعریف اولویت‌بندی نواحی مختلف در میزان برخورداری از پهنه‌های خدمات و تسهیلات و سیاست‌های توزیعی عادلانه در پیشنهادها مربوط به توزیع پهنه‌ها	برابری توزیعی	عدالت
-در نظر گرفتن اولویت‌بندی گروه‌های مختلف اقشار اجتماعی (بافت‌های فرسوده و سکونت‌گاه‌های غیررسمی) برحسب میزان آسیب‌پذیری در برابر وقوع بحران در توزیع کاربری‌ها	برابری شناختی	اجتماعی
-وجود برنامه حفاظت از زیرساخت‌های کالبدی و تأسیسات پشتیبان آن‌ها در الگوی توسعه فضایی-کالبدی پیشنهادی	انطباق‌پذیر ی	
-تدوین سیاست‌های تراکمی (تراکم جمعیتی و ساختمانی) مناطق به تفکیک تقسیمات شهری بر اساس میزان جمعیت‌پذیری و فاصله از پهنه‌های خطر	تعداد کارایی	ظرفیت‌ساز ی
-رعایت تعادل در سیاست‌های تراکمی و بلندمرتبه‌سازی بر اساس میزان جمعیت‌پذیری، فشردگی بافت و وجود فضاهای باز و نیز بر اساس میزان فاصله از پهنه‌های خطرپذیر	مکان سازی	نظام کالبدی -
پیشنهاد پهنه‌های تراکمی مختلف در سطح مناطق با توجه به مطالعات پهنه‌بندی خطرپذیری و اولویت‌های وقوع بحران‌ها	مقاومت و ایستادگی	فضایی
-تعریف استراتژی‌های خلق و ارتقاء مکان‌های شهری و گشودگی‌های برنامه‌ریزی‌شده در داخل بافت شهر باهدف ایجاد تخلخل در بافت و جلوگیری از فشردگی کالبدی	برابری توزیعی	عدالت
-استفاده از فاکتورهای مرفولوژی بافت، نظام بلوک‌بندی، دانه‌بندی قطعات، نظام توده‌گذاری، نظام ارتفاعی در مورد بافت شهر و فاکتورهایی همچون قدمت، مصالح، اسکلت، سطح اشغال، الگوی قطعه‌بندی و میزان مقاومت بنا در مورد این‌ها واقع در پهنه‌های خطر	برابری شناختی	اجتماعی
-توجه به همه‌شمولی فضاها کنار شکل‌گیری عملکردهای مختلف و متنوع در آن‌ها	جامعیت	
-توزیع متعادل زیرساخت‌های کالبدی همچون فضاهای همگانی و فضاهای سبز و باز در کلیه مناطق و زیرمجموعه‌های تقسیمات شهری	اثربخشی	ضوابط و مقررات
رعایت اصول طراحی فضاهای عمومی برای معلولین و گروه‌های ویژه	تحقق‌پذیری و ضمانت اجرایی	
-در نظر گرفتن تسهیلات ویژه در زمینه اختصاص فضاهای باز و الگوی توزیع آن در نواحی بافت‌های فرسوده و سکونت‌گاه‌های غیررسمی		
-تعریف ضوابط با توجه به کلیه ابعاد اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست‌محیطی		
-ارائه ضوابط ویژه برای محدوده‌های بافت فرسوده و سکونت‌گاه‌های غیررسمی		
-تناسب میان ضوابط ارائه‌شده و نیازسنجی و ارزیابی آسیب‌پذیری صورت گرفته از بستر و ارائه ضوابط زمینه‌گرایانه با توجه به مقیاس‌های مکانی، زمانی و جامعه هدف آن		
-وجود سیاست‌هایی همچون تدوین ضوابط و سیاست‌های مشوق برای تقویت میزان مشارکت عمومی در فرایند برنامه‌ریزی برای احیاء بافت‌های فرسوده و سکونت‌گاه‌های غیررسمی		
-رعایت حقوق ذی‌نفعان در تدوین ضوابط به‌ویژه در پهنه‌های با خطر وقوع بحران		
-تدوین واقع‌گرایانه ضوابط جهت کنترل سازوکار تغییر و تبدیل ضوابط در مراحل اجرا		
-پیگیری و نظارت بر اجرای ضوابط شهری در خصوص بهبود وضعیت با تأکید بیشتر بر بافت‌های فرسوده و سکونت‌گاه‌های غیررسمی		

نتیجه‌گیری

با ورود مفاهیم جدید مانند تاب‌آوری به عرصه برنامه‌ریزی شهری، جریان‌هایی در راستای نقد این مفهوم شکل گرفته‌اند که هدفی جز ایجاد درجه‌ای جهت دیدی متفاوت به آن و افزودن بر غنای آن ندارند. در این مقاله نیز هدف اصلی واکاوی انتقادی این مفهوم در راستای کاربرد واقع‌گرایانه آن برای فرایند برنامه‌ریزی شهری تعریف شده است. برای نیل به این هدف، در ابتدا لازم بود تا درک روشنی از وضعیت موجود تعاریف و استفاده از مفهوم تاب‌آوری شهری و خلأ موجود در این مفهوم مطرح گردد. این بررسی از دیدگاه رویکردهای میان‌رشته‌ای با توجه به شرایط ورود مفهوم تاب‌آوری انجام گرفت و تسلط رویکرد وحدت‌گرایانه میان ابعاد اجتماعی و اکولوژیک عامل ایجاد این خلأ معرفی گردید با توجه به جمیع مواردی که درباره مفهوم تاب‌آوری شهری بحث و خلائی که از طریق واکاوی انتقادی این مفهوم مطرح شد، مشخص گردید که یکی از حائز اهمیت‌ترین نقدها به ورود و گسترش مفهومی تاب‌آوری در بستر برنامه‌ریزی شهری، با توجه به منشأ و پیشینه استفاده آن در علوم مهندسی و اکولوژی، به دیدگاه غالب در بسط مفهومی آن بازمی‌گردد و بیان‌کننده این مهم خواهد بود که مفهوم تاب‌آوری و چارچوب اصول و استراتژی‌های تعریف‌شده برای آن، برای ورود و کاربرد در سیستم‌های پیچیده و چندلایه شهری، نیازمند دیدگاهی اجتماعی متناسب با ماهیت این سیستم‌ها داشته تا در تلفیق با ذات طبیعی و اکولوژیک آن، کارایی و انطباق بالاتری را برای استفاده در این راستا دارا باشد. به‌بیان‌دیگر در

این مقاله سعی شد مفهوم تاب‌آوری شهری از دیدگاه مفهومی تلفیقی که در کنار بعد توصیفی و تحلیلی غیرقابل‌انکار آن، دارای بعد هنجاری اجتناب‌ناپذیری نیز می‌باشد مورد بررسی قرار گیرد؛ چراکه در نظر گرفتن این بعد همخوانی بیشتری برای کاربرد آن در مورد سیستم‌های انسانی و اجتماعی خواهد داشت. مشروعیت بعد هنجاری برای این مفهوم نیازمند دیدگاهی صرفاً اجتماعی خواهد بود که این امر با تأکید بر اهمیت و جایگاه ابعاد طبیعی و اکولوژیک، عرصه را برای تکمیل اصول و بهبود صلاحیت مفهومی کاربرد آن به‌عنوان یکی از اهداف مدنظر در برنامه‌ریزی شهری برای نواحی مختلف فراهم کند.

انتخاب این دیدگاه اجتماعی موجب تضعیف ریسک‌های ناشی از تسلط رویکرد وحدت‌گرایانه در تعاریف موجود از مفهوم تاب‌آوری اجتماعی - اکولوژیک اعم از تقلیل‌گرایی موضوعات پیچیده و غیرسیاسی کردن مفهوم خواهد شد که مجموع این خصایص در روابط و مناسبات قدرت نهادی به‌عنوان ساختار اصلی تسلط در جوامع شهری و یکی از ویژگی‌های اصلی حاکم بر این جوامع محسوب شده که مرجع اولیه و اصلی سیاست‌گذاری در این‌گونه جوامع محسوب شده و از این حیث تأمین‌کننده بار سیاسی موردنیاز مفهوم تاب‌آوری شهری نیز خواهد بود. بنابراین در گام بعد سعی شد باوجود کمبود پژوهش‌های موجود در خصوص دیدگاه روابط و مناسبات قدرت نهادی به‌عنوان قدرت سیاست‌گذار و یکی از خصوصیات منحصربه‌فرد سیستم‌های اجتماعی، درزمینهٔ تاب‌آوری و ارتباط مستقیم و غیرقابل‌انکار این وجه با بحث تحقق‌پذیری و اجرای سیاست‌های این مفهوم که خود حاوی چالش‌های بی‌شماری نیز خواهد بود، در این مقاله تمرکز اصلی بر روی قدرت سیاسی و نهادی قرار گرفت تا با تعریف و واکاوی مفهوم تاب‌آوری شهری از این دیدگاه، تلاشی در جهت رفع ابهامات و انتقادات مطروحه نسبت به این مفهوم برداشته شود و بدین ترتیب مرحله تحلیل سیاست‌گذاری جهت خروج از خلأ مطروحه در مقاله عنوان گردید.

وقوع تغییرات و رخداد‌های مختلف که نقطه اصلی تأکید مفهوم تاب‌آوری محسوب می‌شود از یک‌سو و جریان سیاست‌گذاری‌های شهری از سوی دیگر با یکدیگر رابطه دوسویه و متقابل دارند. وقوع تغییر و بحران ظرفیت ترکیب کردن سه‌گانه مسئله، سیاست‌گذاری و سیاست را در پی دارد؛ از زاویه‌ای دیگر اهمیت سیاست‌گذاری نهادی از حیث مواردی مانند وضع ضوابط و مقررات و تصمیم‌گیری‌های کلان و رسمی در خصوص موضوعات مهمی همچون برنامه‌ریزی کاربری زمین، نحوه تأمین زیرساخت‌ها و خدمات برای ساکنین و معرفی ابزارها و کسب درآمدهای پایدار شهری حاوی تأثیر فراوانی در هدایت فرایند برنامه‌ریزی شهری می‌باشد. از این‌روی در نظر گرفتن تاب‌آوری شهری بدون ارزیابی سیاست‌های نهادی ضمنی و آشکار در خصوص آن، تحقق‌پذیری و واقع‌گرایی این مفهوم در راستای ارتقا انطباق‌پذیری سیستم‌های شهری با شرایط متغیر را با چالش جدی مواجه خواهد کرد. در این راستا در این مقاله موضوع تحلیل روند سیاست‌گذاری موجود از جانب قدرت نهادی در حالت کلی و در خصوص موضوع تاب‌آوری به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین مراحل تعریف این مفهوم، ارزیابی و سنجش آن و ارائه راهکارهای و استراتژی‌های در جهت ارتقاء آن معرفی می‌شود که می‌تواند هم به‌عنوان مکمل نظری برای تعاریف و اصول موجود این مفهوم تعریف گردد و هم در عرصه عمل، تحقق‌پذیری و اجرایی شدن اصول آن را در بستر برنامه‌ریزی شهری ارتقا دهد. برای دستیابی به چارچوب تحلیل سیاست‌گذاری در خصوص موضوع تاب‌آوری در ابتدا لایه‌های سطح‌بندی شده تجسم سیاست‌های کلی قدرت نهادی معرفی گردید که شامل: تصمیم‌سازی با تأکید بر نهادها و روابط نهادی دخیل در امر سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی با تأکید بر الگوی توسعه طرح‌های توسعه شهری و اجرا و نظارت با تأکید بر ضوابط و مقررات و روال‌های قانونی در این خصوص هستند. این سه لایه هم نمایانگر اهداف اختصاصی قدرت نهادی درزمینه ارتقا تاب‌آوری و طرح و برنامه‌های مرتبط با آن بوده و هم حاوی خطوط کلی سیاست‌گذاری‌های عمومی آن در حالت کلی خواهد بود. درنهایت برای تعریف چارچوب تحلیل سیاست‌گذاری، لایه طرح‌ریزی و برنامه‌ریزی که به‌نوعی نمود کلی ظرفیت‌های نهادی و سازمانی و همچنین ظرفیت‌های قانونی نهاد قدرت بوده و تجسم خطوط کلی سیاست‌گذاری‌های کلی و عمومی آن است انتخاب گردید، معیارهای سیاستی تاب‌آوری متناسب با ماهیت لایه مدنظر تعریف شده و جهت آنالیز و سنجش لایه مذکور با استفاده از شاخص‌های تعریف شده معین گردید. مدل مفهومی ارائه‌شده در مقاله جهت تحلیل سیاستی تاب‌آوری با استفاده از معیارهای برگرفته از تحلیل محتوای متون و ادبیات موجود و نیز شاخص‌هایی که جزء نوآوری‌های مقاله محسوب می‌شود، ازجمله مهم‌ترین دستاوردهای مقاله حاضر می‌باشد که

انتظار می‌رود بخش قابل توجهی از چالش مطروحه در ابتدا را پاسخ دهد. البته قابل ذکر است که در این مقاله با توجه به هدف آن، چارچوب مدنظر، در حالت کلی و عام مطرح شده که انتظار می‌رود برای استفاده در مورد بحران‌ها و تغییرات مختلف، اصول مطروحه با توجه به اصول هر یک از آن‌ها معین و تدقیق گردند. البته نحوه تأثیرگذاری سیاست‌گذاری‌های کلی و عمومی در خصوص تاب‌آوری در برابر بحران‌های خاص بر روی تاب‌آوری کلی نیز خود حاوی چالش‌های جدی خواهد بود که زمینه انجام پژوهش‌های بعدی در این خصوص را فراهم می‌کند.

منابع

- ابراهیم نیا، وحیده و عبدی دانشپور، زهره. (۱۳۹۷). برنامه ریزی بخشی ملی در برابر برنامه‌ریزی فضایی بزرگ شهری در تهران. *صفه، فصلنامه علمی-پژوهشی معماری و شهرسازی*، ۲۸(۲)، ۶۵-۸۴.
- صرافی، مظفر؛ توکلی نیا، جمیله و چمنی مقدم، مهدی. (۱۳۹۴). جایگاه برنامه‌ریز در فرایند برنامه‌ریزی شهری ایران. *مطالعات شهری*، ۳(۱۲)، ۱۹-۳۲.
- عبدالله زاده ملکی، شهرام؛ خانلو، نسیم؛ زیاری، کرامت اله و شالی امینی، وحید. (۱۳۹۸). اولویت‌سنجی عوامل موثر بر تاب‌آوری اجتماعی در برابر مخاطرات طبیعی با تأکید بر زلزله. *هویت شهر*، ۱۳(۱)، ۴۵-۵۸.
- علی احمدی، علیرضا و میرعابدینی، زهره. (۱۳۹۸). واکاوی فرایند سیاست‌گذاری عمومی در مدیریت شهری تهران (۱۳۹۳-۱۳۹۷). *فصلنامه علمی-پژوهشی سیاست‌گذاری عمومی*، ۱۵(۱)، ۷۵-۹۸.
- کازمیان، غلامرضا و میرعابدینی، زهره. (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی مدیریت یکپارچه شهری در تهران از منظر سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری شهری. *نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی*، ۳(۴۶)، ۲۷-۳۸.
- مظلوم، منصوره سادات، رجبی، آرزیتا، اقبالی، ناصر، (۱۳۹۸). مشارکت در تاب‌آوری اجتماعی محلات شهری (مطالعه موردی محله اوین شهر تهران). *فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)*، ۱۰(۲-۱)، ۷۲۹-۷۴۰.
- نجاتی، ناصر، صرافی، مظفر و نجف زاده، رضا. (۱۳۹۹). تبیین نقش قدرت-دانش در برنامه‌ریزی فضایی با تأکید بر قدرت انضباطی و زیست-قدرت. *دانش شهرداری*، ۲(۵)، ۱۳۳-۱۵۱.

References

- Adger, W. N. (2006). Vulnerability. *Global Environmental Change*, 16(3), 268-281.
- Ali ahmadi, A., & Mirabedini, Z. (2019). Examining the Public Policy Making Process in Tehran's Urban Management (2012-2018). *Iranian Journal of Public Policy*, 5(1), 75-98. (in Persian)
- Avelino, F. (2017). Power in sustainability transitions: Analysing power and (dis) empowerment in transformative change towards sustainability. *Environmental Policy and Governance*, 27(6), 505-520.
- Cariolet, J. M., Vuillet, M., & Diab, Y. (2019). Mapping urban resilience to disaster- review. *Sustainable cities and society*, 51, 101746.
- Chelleri, L., Waters, J. J., Olazabal, M., & Minucci, G. (2015). Resilience trade-offs: addressing multiple scales and temporal aspects of urban resilience. *Environment and Urbanization*, 27(1), 181-198.
- Chun, H., Chi, S., & Hwang, B. G. (2017). A spatial disaster assessment model of social resilience based on geographically weighted regression. *Sustainability*, 9(12), 2222.
- Cimellaro, G. P. (2016). *Urban resilience for emergency response and recovery; Fundamental Concepts and Applications*. Springer.
- Coaffee, J. (2013). Towards next-generation urban resilience in planning practice: From securitization to integrated place making. *Planning Practice & Research*, 28(3), 323-339.
- Coaffee, J., & Clarke, J. (2015). On securing the generational challenge of urban resilience. *Town Planning Review*, 86(3), 249-256.
- Cooper, M. (2011). Complexity theory after the financial crisis: The death of neoliberalism or the triumph of Hayek?. *Journal of Cultural Economy*, 4(4), 371-385.
- Cote, M., & Nightingale, A. J. (2012). Resilience thinking meets social theory: situating social change in socio-ecological systems (SES) research. *Progress in human geography*, 36(4), 475-489.
- Cumming, G. S., Cumming, D. H., & Redman, C. L. (2006). Scale mismatches in social-ecological systems: causes, consequences, and solutions. *Ecology and society*, 11(1).

- Davoudi, S., Brooks, E., & Mehmood, A. (2013). Evolutionary resilience and strategies for climate adaptation. *Planning Practice & Research*, 28(3), 307-322.
- Davoudi, S., Shaw, K., Haider, L. J., Quinlan, A. E., Peterson, G. D., Wilkinson, C., McEvoy, D., Porter, L., & Davoudi, S. (2012). Resilience: a bridging concept or a dead end? "Reframing" resilience: challenges for planning theory and practice interacting traps: resilience assessment of a pasture management system in Northern Afghanistan urban resilience: what does it mean in planning practice? Resilience as a useful concept for climate change adaptation? The politics of resilience for planning: a cautionary note: edited by Simin Davoudi and Libby Porter. *Planning theory & practice*, 13(2), 299-333.
- Daw, T. M., Hicks, C. C., Brown, K., Chaigneau, T., Januchowski-Hartley, F. A., Cheung, W. W. L., Rosendo, S., Crona, B., Coulthard, S., Sandbrook, C., Perry, C., Bandeira, S., Muthiga, N. A., Schulte-Herbrüggen, B., Bosire, J., & McClanahan, T. R. (2016). Elasticity in ecosystem services: exploring the variable relationship between ecosystems and human well-being. *Ecology and Society*, 21(2).
- Ebadollahzadeh maleki, S., Khanloo, N., Ziyari, K., & Shali amini, V. (2019). Prioritization of factors influencing social resilience against natural hazards with an emphasis on earthquakes. *Hoviatshahr*, 13(1), 45-58. (in Persian)
- Ebrahimnia, V., & Abdi Daneshpour, Z. (2018). Sectoral Versus Metropolitan Spatial Planning in Tehran. *Soffeh*, 28(2), 65-84. (in Persian)
- Eraydin, A. (2013). "Resilience thinking" for planning. In *Resilience thinking in urban planning* (pp. 17-37). Springer.
- Evans, J. P. (2011). Resilience, ecology and adaptation in the experimental city. *Transactions of the institute of British Geographers*, 36(2), 223-237.
- Fainstein, S. (2015). Resilience and Justice. *International journal of urban and regional research*, 39(1), 157-167.
- Fleischhauer, M. (2008). The role of spatial planning in strengthening urban resilience. In *Resilience of Cities to Terrorist and other Threats* (pp. 273-298). Springer.
- Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Global environmental change*, 16(3), 253-267.
- Forester, J. (2009). *Dealing with differences: Dramas of mediating public disputes*. Oxford University Press.
- Forester, J. (2013). On the theory and practice of critical pragmatism: Deliberative practice and creative negotiations. *Planning theory*, 12(1), 5-22.
- Friedmann, J. (2008). The uses of planning theory: A bibliographic essay. *Journal of planning education and research*, 28(2), 247-257.
- Ghouchani, M., Taji, M., Yaghoubi Roshan, A., & Seifi Chehr, M. (2021). Identification and assessment of hidden capacities of urban resilience. *Environment, Development and Sustainability*, 23(3), 3966-3993.
- Gunderson, L. H., & Holling, C. S. (Eds.). (2002). *Panarchy: understanding transformations in human and natural systems*. Island press.
- Harrison, E. (2013). Bouncing back? Recession, resilience and everyday lives. *Critical Social Policy*, 33(1), 97-113.
- Hatuka, T., Rosen-Zvi, I., Birnhack, M., Toch, E., & Zur, H. (2018). The political premises of contemporary urban concepts: The global city, the sustainable city, the resilient city, the creative city, and the smart city. *Planning Theory & Practice*, 19(2), 160-179.
- Hay, C. (2002). *Political analysis: a critical introduction*. Palgrave.
- Healey, P. (2012). Readings in planning theory. *Planning Theory & Practice*, 13(2), 342-343.
- Hillier, J. (2009). *Shadows of power: an allegory of prudence in land-use planning*. Routledge.
- Holling, C. S. (1973). Resilience and Stability of Ecological Systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4, 1-23.
- Holling, C. S. (2001). Understanding the complexity of economic. *Human Ecology*, 4(5), 390-405.
- Hornborg, A. (2017). How to turn an ocean liner: a proposal for voluntary degrowth by redesigning money for sustainability, justice, and resilience. *Journal of Political Ecology*, 24(1), 623-632.
- Huxley, M., & Yiftachel, O. (2000). New paradigm or old myopia? Unsettling the communicative turn in planning theory. *Journal of planning education and research*, 19(4), 333-342.

- Jabareen, Y. (2013). Planning the resilient city: Concepts and strategies for coping with climate change and environmental risk. *Cities*, 31, 220-229.
- Kazemian, G., & Mirabedini, Z. (2011). Pathology of Integrated Urban Management for Tehran in view of Policy and Decision Making. *Honar-Ha-Ye-Ziba: Memary Va ShahrSazi*, 3(46), 27-38. (in Persian)
- Larner, W., & Moreton, S. (2012). Regeneration, resistance, or resilience: The Co-exist Project. In *Against and Beyond Neoliberalism Conference*, University of Glasgow.
- Lebel, L., Anderies, J. M., Campbell, B., Folke, C., Hatfield-Dodds, S., Hughes, T. P., & Wilson, J. (2006). Governance and the capacity to manage resilience in regional social-ecological systems. *Ecology and society*, 11(1).
- Manyena, S. B. (2006). The concept of resilience revisited. *Disasters*, 30(4), 434-450.
- Matin, N., Forrester, J., & Ensor, J. (2018). What is equitable resilience?. *World development*, 109, 197-205.
- Mazloom, M., Rajabi, A., & Eghbali, N. (2020). Participation in the social resilience of urban neighborhoods (Case Study: Evin Neighborhood of Tehran). *Geography (Regional Planning)*, 10(1-2), 729-740. (in Persian)
- Meerow, S., Newell, J. P., & Stults, M. (2016). Defining urban resilience: A review. *Landscape and urban planning*, 147, 38-49.
- Meerow, S., Pajouhesh, P., & Miller, T. R. (2019). Social equity in urban resilience planning. *Local Environment*, 24(9), 793-808.
- Moghadas, M., Asadzadeh, A., Vafeidis, A., Fekete, A., & Kötter, T. (2019). A multi-criteria approach for assessing urban flood resilience in Tehran, Iran. *International journal of disaster risk reduction*, 35, 101069.
- Nejati, N., Sarrafi, M., & Najafzadeh, R. (2021). Explanation of the Role of Power-knowledge in the Spatial Planning with Emphasis on Disciplinary Power and Bio-Power. *Urban Planning Knowledge*, 5(2), 133-151. (in Persian)
- Obermeister, N. (2017). From dichotomy to duality: Addressing interdisciplinary epistemological barriers to inclusive knowledge governance in global environmental assessments. *Environmental Science & Policy*, 68, 80-86.
- Olsson, L., & Jerneck, A. (2018). Social fields and natural systems. *Ecology and Society*, 23(3).
- Olsson, L., Jerneck, A., Thoren, H., Persson, J., & O'Byrne, D. (2015). Why resilience is unappealing to social science: Theoretical and empirical investigations of the scientific use of resilience. *Science advances*, 1(4), e1400217.
- Pickett, S. T., Cadenasso, M. L., & Grove, J. M. (2004). Resilient cities: meaning, models, and metaphor for integrating the ecological, socio-economic, and planning realms. *Landscape and urban planning*, 69(4), 369-384.
- Pizzo, B. (2015). Problematizing resilience: Implications for planning theory and practice. *Cities*, 43, 133-140.
- Ploger, J. (2004). Strife: Urban Planning and Agonism. *Planning Theory*, 3(1), 71-92.
- Sarafi, M., Tawaklinia, J., & Chamani Moghadam, M. (2014). Planners' Position in the Iranian Urban Planning Process. *Motaleate Shahri*, 3(12), 19-32. (in Persian)
- Schlör, H., Venghaus, S., & Hake, J. F. (2018). The FEW-Nexus city index—Measuring urban resilience. *Applied energy*, 210, 382-392.
- Schoeman, I. M. (2018). An approach to resilience in transportation planning. *International journal of sustainable development and planning*, 13(8), 1061-1071.
- Swanstrom, T. (2008). *Regional resilience: a critical examination of the ecological framework* (No. 2008, 07). working paper.
- Taşan-Kok, T., & Baeten, G. (Eds.). (2011). *Contradictions of neoliberal planning: Cities, policies, and politics*. Springer.
- The Rockefeller foundation. (2019). From: <http://www.100ewsilientcities.org>
- Thorén, H. (2014). Resilience as a unifying concept. *International Studies in the Philosophy of Science*, 28(3), 303-324.
- Thorén, H., & Olsson, L. (2018). Is resilience a normative concept?. *Resilience*, 6(2), 112-128.

- Tierney, K. (2015). Resilience and the neoliberal project: Discourses, critiques, practices—and Katrina. *American behavioral scientist*, 59(10), 1327-1342.
- Tierney, K. J. (2009). *Informing Decisions in a Changing Climate. Report of the National Academy of Sciences. National Research Council Panel on Strategies and Methods for Climate-Related Decision Support*. Washington, DC: National Academies Press.
- Vale, L. J. (2014). The politics of resilient cities: whose resilience and whose city?. *Building Research & Information*, 42(2), 191-201.
- Van Kerkhoff, L. E., & Lebel, L. (2015). Coproductive capacities: rethinking science-governance relations in a diverse world. *Ecology and Society*, 20(1).
- Wagenaar, H., & Wilkinson, C. (2015). Enacting resilience: A performative account of governing for urban resilience. *Urban studies*, 52(7), 1265-1284.
- Walker, B. H., Anderies, J. M., Kinzig, A. P., & Ryan, P. (2006). Exploring resilience in social-ecological systems through comparative studies and theory development: introduction to the special issue. *Ecology and society*, 11(1).
- Wardekker, A., Wilk, B., Brown, V., Uittenbroek, C., Mees, H., Driessen, P., Wassen, M., Molenaar, A., Walda, J., & Runhaar, H. (2020). A diagnostic tool for supporting policymaking on urban resilience. *Cities*, 101, 102691.
- Wardekker, J. A., Wilk, B., & Brown, V. (2017). Assessing urban resilience in Rotterdam using resilience principles: Workshop report.
- Wilkinson, C. (2012). Social-ecological resilience: Insights and issues for planning theory. *Planning theory*, 11(2), 148-169.
- Wilkinson, C., Porter, L., & Colding, J. (2010). Metropolitan planning and resilience thinking: A practitioner's perspective. *Critical Planning*, 17(17), 2-20.
- Yamagata, Y., & Sharifi, A. (2018). *Resilience-Oriented urban planning. Theoretical and empirical insights*. Springer.
- Yumagulova, L., & Vertinsky, I. (2019). Moving beyond engineering supremacy: Knowledge systems for urban resilience in Canada's Metro Vancouver region. *Environmental Science & Policy*, 100, 66-73.